

**Procjena posljedica COVID-19
na društvo u Bosni i Hercegovini**
TREĆE ANKETNO ISTRAŽIVANJE DOMAĆINSTAVA

Jun 2022.

Procjena posljedica COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini

TREĆE ANKETNO ISTRAŽIVANJE DOMAĆINSTAVA

Prism Research & Consulting

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autorâ i ne predstavljaju nužno stavove Razvojnog programa Ujedinjenih nacija, Dječijeg fonda Ujedinjenih nacija, Ujedinjenih nacija općenito niti stavove država članica Ujedinjenih nacija.

Sadržaj

Skraćenice	6
Predgovor	7
Uvod	8
Sažetak	9
Pregled demografskih podataka	12
Rezultati istraživanja domaćinstava	13
1. Utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje ljudi	13
Broj zaraženih	13
Samoizolacija i karantin.....	13
Nezadovoljene zdravstvene potrebe	14
Utjecaj na mentalno zdravlje	14
Pristup uslugama	16
2. Ekonomska situacija	18
Situacija u pogledu zapošljavanja	18
Zabrinutost u pogledu izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva	20
3. Strategije domaćinstava za zadovoljenje osnovnih potreba u doba krize	21
Metoda suočavanja sa krizom 1. Smanjena potrošnja hrane	21
Metoda suočavanja sa krizom 2. Posuđivanje novca	22
Metoda suočavanja sa krizom 3. Zahtjev za odobrenje moratorija na otplatu kredita ili reprogramiranje kreditnih obaveza	22
Metoda suočavanja sa krizom 4. Primanje doznaka iz inostranstva	23
Metoda suočavanja sa krizom 5. Prehrambeni suverenitet	25
Metoda suočavanja sa krizom 6. Osobe koje razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine	26
4. Obrazovanje i prijelaz na online nastavu	29
5. Odnosi i dobrobit	30
Ekonomija njege i brige i dinamika moći u domaćinstvima	30
Najveći strahovi i zabrinutost ispitanika u vezi sa krizom izazvanom bolešću COVID-19	34

6. Javne percepcije o odgovoru na krizu	36
Diskriminacija	37
7. Korištenje interneta, elektronska trgovina i digitalne usluge	39
Najkorisnije digitalne usluge	40
Dodatak: Metodologija	41
Osnovne informacije	41
Opis procesa prikupljanja kvantitativnih podataka	42
Opis procesa prikupljanja kvalitativnih podataka	43
Opis kontrole kvalitete i nadzora nad prikupljanjem podataka	43
Odabir ispitanika	44
Obuka anketara	44
Stopa odgovora	46

Zahvala

Zahvalnost dugujemo mnogima koji su dali doprinos izradi ovog izvještaja. Želimo odati priznanje Prism Research, agenciji koja je angažirana da provede ovo istraživanje.

Svoju najdublju zahvalnost upućujemo vodstvu agencija UNDP i UNICEF u Bosni i Hercegovini, to jeste, Steliani Nederi i Rownak Khan, predstavnicama ovih agencija, na ideji o pokretanju ovog izvještaja i njihovim zamjenicima Stephenu Kinloch-Pichatu (UNDP) i Alwinu Nijholtu i Veroniki Vashchenko (UNICEF), bez kojih priprema ovog izvještaja ne bi bila moguća.

Također se zahvaljujemo našim kolegama iz Regionalnog centra UNDP-a u Istanbulu, Vesni Dzuteska-Bisheva, Eleni Danilova-Cross, Mihailu Peleahu i Ilevi Keskinu na povezivanju našeg tima sa znanjem i inspirativnim anketnim istraživanjem domaćinstava te na osiguranju njegove regionalne uporedivosti. U širem smislu, zahvalni smo agencijama Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini na njihovom dragocjenom doprinosu koji je doveo do prilagođavanja upitnika potrebama anketnog istraživanja domaćinstava.

Na kraju, želimo izraziti našu zahvalnost i članovima timova UNICEF-a i UNDP-a, čiji su detaljni komentari i preporuke o dodatnim izvorima značajno unaprijedili tačnost izvještaja. Zahvalnost dugujemo Dženanu Kapetanoviću na podršci tokom cijelog procesa izrade ovog izvještaja. Zahvalni smo i Fahrudinu Memiću, Pavlu Banjcu i Nineti Popović na korisnim idejama, sugestijama i podršci i mnogim drugim osobama koje su dale nemjerljiv doprinos izradi ovog izvještaja.

Voditeljice projekta:

Danijela Alijagić-Dolovac (UNICEF)

Nera Monir Divan (UNDP)

Skraćenice

BiH	Bosna i Hercegovina
COVID-19	Bolest koju izaziva koronavirus
CATI	Computer Assisted Telephone Intervju <i>(kompjuterski potpomognuto telefonsko anketiranje)</i>
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development <i>(Evropska banka za obnovu i razvoj)</i>
FBiH	Federacija BiH
GDP	Gross Domestic Product <i>(bruto domaći proizvod-BDP)</i>
ICT	Information and Communication Technologies <i>(informacijsko-komunikacijske tehnologije-IKT)</i>
ILO	International Labour Organization <i>(Međunarodna organizacija rada)</i>
LGBTQ+	Lezbijke, gay, biseksualne, transrodne, queer i drugi identiteti
NGOs	Non-governmental Organisation <i>(nevladine organizacije-NVO)</i>
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development <i>(Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)</i>
PISA	Programme for International Student Assessment <i>(Program za međunarodnu procjenu znanja i vještina učenika)</i>
PCT	Patent Cooperation Treaty <i>(Ugovor o saradnji u oblasti patenata)</i>
RS	Republika Srpska
SDGs	Sustainable Development Goals <i>(ciljevi održivog razvoja)</i>
SMEs	Small and Medium Sized Enterprises <i>(mala i srednja preduzeća)</i>
UHC	Universal Health Care <i>(univerzalna zdravstvena zaštita)</i>
UN	United Nations <i>(Ujedinjene nacije)</i>
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization <i>(Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu)</i>
UNICEF	United Nations Children's Fund <i>(Dječiji fond Ujedinjenih nacija)</i>
UNDP	United Nations Development Programme <i>(Razvojni program Ujedinjenih nacija)</i>
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs <i>(Odjel Ujedinjenih nacija za ekonomske i socijalne poslove)</i>
UNFPA	United Nations Population Fund <i>(Populacijski fond Ujedinjenih nacija)</i>
WB	The World Bank <i>(Svjetska banka)</i>

Predgovor

Podaci u ovom izvještaju pokazuju da se socijalni i ekonomski učinci pandemije bolesti COVID-19 još uvijek osjećaju i da su pogoršani nedavnim porastom cijena hrane i energije. Podaci itekako pokazuju da ti efekti, skupa i kumulativno, šalju snažne udarne valove širom Bosne i Hercegovine, uzrokujući veće siromaštvo i deprivaciju u hrani te pogoršavajući nejednakosti. Osim toga, mentalno zdravlje stanovništva je i dalje teško pogođeno.

Pandemija bolesti COVID-19 je utjecala i na ekonomsku i na socijalnu situaciju svih dobnih skupina. Podaci pokazuju kontinuirani i drastični utjecaj krize na one koji su već ugroženi, u stanju rizika ili ranjiviji, kao što su ljudi koji žive ispod linije siromaštva, porodice sa djecom, samohrani roditelji, Romi, interno raseljene osobe, povratnici koji su manjina u mjestu povratka i pripadnici LGBTI zajednice. Kriza je također negativno i disproportionalno utjecala na ljude sa invaliditetom i osobe starije životne dobi, koje se, zbog toga, sve više bore da obave svoje rutinske aktivnosti. Težina utjecaja dovodi do osjećanja neravnopravnosti, uključujući i rodnu neravnopravnost, diskriminiranosti i izoliranosti. Podaci pokazuju da je pandemija također izazvala velike promjene u načinu na koji ljudi razmišljaju, druže se, komuniciraju i žive. Posebno su zabrinjavajući efekti krize na osnovne socijalne usluge, kao što su zdravstvene usluge, uključujući usluge zaštite mentalnog zdravlja, i pristup kvalitetnom obrazovanju.

Ekonomski poremećaji ozbiljno utječu na životne uvjete domaćinstava. Cijene prehrambenih proizvoda u svijetu, uključujući i BiH, dostigle su rekordno visok nivo, što je dovelo do pogoršanja finansijske situacije u 52% domaćinstava u kojima je provedeno istraživanje u ovom valu, u poređenju sa 43.6% domaćinstava u prethodnom valu. Dodatni pritisak na dohodak domaćinstava, u kontekstu fragmentiranog i neefikasnog sistema socijalne zaštite, ima najgore i najopipljivije efekte na porodice s niskim dohotkom, koji dovode do zaduživanja i smanjenog unosa hrane. Sve ovo naglašava upozorenja iz Izvještaja o humanom razvoju na temu socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini (2021) i Stava UN-a o socijalnoj zaštiti u BiH (2022), u kojima je naglašeno da će postojeći značajni strukturni jazovi u ostvarivanju pristupa socijalnoj zaštiti i pokrivenosti sistemima socijalne zaštite dovesti do daljeg siromaštva i povećati postojeće nejednakosti. Kao što sada jasno vidimo, negativni učinci pandemije bolesti COVID-19, kao i svake druge krize, pogoršavaju već postojeću krhkost u Bosni i Hercegovini.

Izazov koji treba prihvatiti je, stoga, jasan i on neće nestati povlačenjem ili završetkom pandemije. Pred svima nama je težak zadatak, a to je povećati otpornost društva na nove šokove. Da bi se osigurala djelotvorna socijalna zaštita za sve, potrebno je usmjeriti pažnju na potrebe i realnosti kategorija koje se suočavaju s dugotrajnom isključenošću i strukturnim nejednakostima. Razumijevanje tereta pitanja mentalnog zdravlja i jačanje zdravstvenog sistema kako bi se takva pitanja rješavala su visok prioritet. Gubici u učenju djevojčica i dječaka u toku pandemije bolesti COVID-19 će se teško moći nadoknaditi te, stoga, obrazovni sistem zahtijeva neodložnu i otpornu reformu kako bi bio bolje spreman za buduće šokove. Stabilan i kontinuirani protok podataka koji se nude kroz ovu seriju istraživanja bitan je za oblikovanje diskusije i osmišljavanje akcije. Podaci koji su prikupljeni u ovom izvještaju će kritički razmotriti i koristiti naše agencije – i kompletan tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini – u cilju provedbe Okvira saradnje Bosne i Hercegovine i Ujedinjenih nacija za održivi razvoj za period 2021-2025.

Rownak Khan
Predstavnik UNICEF-a

Steliana Nedera
Rezydentna predstavnik UNDP-a

Uvod

Ovo je treće izdanje sveobuhvatnog, longitudinalnog anketnog istraživanja domaćinstava kojim je obuhvaćen utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na društvo u BiH. Istraživanjem su kroz duži vremenski period obuhvaćena ista domaćinstva tako da se njime mjere pozitivne i negativne posljedice pandemije bolesti COVID-19 na stanovništvo.

Prikupljanje kvantitativnih podataka je provedeno od sredine februara do sredine marta 2022. godine na reprezentativnom uzorku od 1.802 domaćinstva iz svih dijelova zemlje, sa precizno usklađenim okvirom uzorkovanja kako bi se osigurala ujednačenost entitetske, regionalne i ruralno-urbane distribucije, kao i spolna i dobna zastupljenost. Preko 40% svih anketiranih domaćinstava su porodice sa djecom. Anketa je dopunjena diskusijama u fokus grupama kako bi se zabilježila specifična iskustva onih koji sami sebe identificiraju kao pripadnike ranjivih kategorija po osnovu siromaštva, statusa samohranog roditelja, invaliditeta, pripadnosti nacionalnoj manjini ili povratnika.

Nadalje, evidentirana je intersekcionalnost kako bi se mogli analizirati načini na koji su društveni i politički atributi, poput dobi, roditeljstva, nacionalne pripadnosti, roda, siromaštva, invaliditeta, raseljenosti i seksualne orijentacije u interakciji s utjecajem pandemije bolesti COVID-19 u BiH i kako na njega utječu.

Treće izdanje anketnog istraživanja domaćinstava, u kojem su procijenjene posljedice pandemije bolesti COVID-19 na društvo, pokriva i izraženo je kroz osam ključnih dimenzija: 1) utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje ljudi, 2) pristup uslugama, 3) ekonomska situacija, 4) strategije domaćinstava za zadovoljene osnovnih potreba u doba krize, 5) obrazovanje i prijelaz na online nastavu, 6) odnosi i dobrobit, 7) javne percepcije o odgovoru na krizu i 8) korištenje interneta, elektronska trgovina i digitalne usluge.

Istraživanje je usmjereno na ljude i u cijelosti je fokusirano na njihovu dobrobit. Kao takvo, ono otkriva nove ranjivosti, snage i mehanizme suočavanja ljudi s krizom. Njim su obuhvaćene i posljedice pandemije bolesti COVID-19 za društvene interakcije i evidentirane su promjene u odnosima među spolovima zbog promjena u dinamici moći u domaćinstvima.

Sažetak

U ovom sažetku su ukratko predstavljeni rezultati trećeg vala istraživanja i upoređeni su sa rezultatima drugog vala istraživanja¹ koji su objavljeni u proljeće 2021. godine.

Procjena dugotrajnih učinaka pandemije bolesti COVID-19 i krize izazvane pandemijom u Bosni i Hercegovini je pokazala da su makro faktori, kao što su dinamika domaće i međunarodne trgovine, epidemiološka situacija u zemlji i epidemiološke mjere koje su donijele institucije vlasti, u konstantnoj interakciji sa faktorima na individualnom nivou, kao što su dohodak, stepen obrazovanja, rod, dob i geografski i životni uvjeti (u urbanim i ruralnim područjima, ovisno o vrsti poslovne i društvene infrastrukture). Ovi faktori mogu doprinijeti produbljivanju deprivacija i pogoršanju nejednakosti, siromaštva i socijalne isključenosti. Pandemija bolesti COVID-19 je dovela i do smanjenja priliva doznaka iz drugih zemalja u Bosnu i Hercegovinu, koje su često jedino sredstvo egzistencije za neke od najsiromašnijih kategorija stanovništva. Anketno istraživanje domaćinstava pokazuje da se za 13% domaćinstava priliv doznaka smanjio.

Zapažanja iz istraživanja ukazuju na činjenicu da ekonomski učinak krize disproportionalno pogađa najsiromašnije i najugroženije slojeve stanovništva Bosne i Hercegovine. Usljed krize smanjen je dohodak i ograničen je pristup osnovnim uslugama, što je dovelo do povećanja multidimenzionalnog siromaštva i nejednakosti. Naprimjer, 11,7% ispitanika ističe neispunjene osnovne potrebe za zdravstvenom zaštitom, neovisno o bolesti COVID-19. Pogoršanu finansijsku situaciju je navelo 52% domaćinstava, od čega se 15% suočava sa znatnim teškoćama. Najteže su pogođene kategorije stanovništva koje su i ranije bile ranjive, pri čemu 24,4% navodi da je njihova finansijska situacija mnogo gora.

Sve lošija finansijska situacija prisilila je građane da pribjegu različitim metodama zadovoljenja svojih osnovnih životnih potreba. 16,8% ispitanika je navelo da su bili primorani zadužiti se, dok je taj udio (34%) znatno viši kod porodica iz ranjivih kategorija². Ukupno 15,4% ispitanika navodi da su se po prvi put okrenuli poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji za vlastite potrebe kako bi osigurali preživljavanje svoje porodice, a 18,2% svih domaćinstava i 28,3% najranjivijih ističu da su morali smanjiti unos hrane, što je primjetna razlika u odnosu na rezultate iz prethodnog vala istraživanja. 14% ispitanika je izrazilo zabrinutost da bi mogli biti izbačeni iz stambenih jedinica zbog nemogućnosti otplate hipotekarnog kredita, od čega je 3% ozbiljno zabrinuto. Ukupno je 1,2% svih ispitanika izgubilo posao od početka pandemije bolesti COVID-19, od čega su 45% žene. Ne samo da su mjere suzbijanja širenja koronavirusa gurnule siromašne radnike u još dublje siromaštvo, nego prijete da će u ozbiljnu materijalnu neimaštinu gurnuti i stanovništvo sa srednjim dohotkom koje je ostalo ili će ostati bez posla u Bosni i Hercegovini, kao i one koji su prisiljeni na povratak iz inostranstva kao višak radne snage.

Anketno istraživanje domaćinstava potvrđuje da su žene podnijele disproportionalno veći danak krize izazvane bolešću COVID-19. Na tržištu rada su sektori sa najvišim stopama zapošljavanja žena doživjeli najveći gubitak radnih mjesta. Zbog povećane potrebe za brigom o djeci u periodu u kojem su zatvorene ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja i škole, zaposlene majke snose čak veći teret, a 58,2% žena ističe značajno povećanje obima kućnih poslova, poslova njege i brige o

¹ Prvi val istraživanja je proveden u julu 2020. godine i izvještaj objavljen u jesen 2020.

² U trenutnom izvještaju pripadnici sljedećih kategorija pripadaju ranjivim kategorijama: samohrani roditelji, osobe s invaliditetom, relativno siromašni, pripadnici romske zajednice, pripadnici LGBTI zajednice, osobe u kolektivnom smještaju, interno raseljene osobe i pripadnici etničkih manjina.

drugim članovima domaćinstva i emocionalnog napora od izbijanja pandemije. Samohrani roditelji (majke i očevi) suočavaju se sa još većim izazovom s obzirom na to da su mnogi upućeni na čekanje ili su bili primorani dati otkaz na poslu kako bi bili u mogućnosti brinuti se o svojoj djeci.

Nalazi istraživanja pokazuju da je pristup obrazovanju otežan, posebno za najranjiviju djecu. Razlozi zbog kojih je prelazak na online nastavu bio izazovan uglavnom leže u problemima vezanim za organiziranje ove vrste nastave (39,5%) te slabijoj interakciji između nastavnika i učenika u online okruženju (27,8%). Posebno stresnim se pokazalo nepostojanje tehnoloških uređaja ili njihovo korištenje od strane više članova domaćinstva za rad na daljinu, praćenje nastave i izradu domaće zadaće.

Mentalno zdravlje je prepoznato kroz nalaze istraživanja kao jedna od ključnih oblasti u kojoj se stanovništvo suočava sa posebnim izazovima, pri čemu 35,6% ispitanika izražava zabrinutost u pogledu svog sve lošijeg mentalnog zdravlja koje se manifestira kao sagorijevanje, strah, anksioznost i nedostatak sna. Također, 42,3% ispitanika je izjavilo da su se zbog situacije vezane za pandemiju bolesti COVID-19 morali fokusirati isključivo na najužu porodicu i njene članove, sugerirajući da je COVID-19 glavni pokretač traume.

Epidemiološke mjere se također doživljavaju kao ograničenja sa stanovišta ljudskih prava i demokratije, pri čemu je 58,5 % ispitanika izrazilo zabrinutost da će njihova nemogućnost da se sastaju u grupama imati ozbiljne implikacije za njihova građanska prava i slobode te za slobodu okupljanja.

U tom kontekstu, rezultati istraživanja također pokazuju da su mjere zatvaranja zbližile neke porodice i dovele do poboljšanih odnosa: 30,7% navodi bolji odnos sa partnerom, a 40,3% sa svojom djecom. Većina ispitanika (74,8%) smatra da sa svojim partnerima pravedno dijeli kućne poslove, brigu o djeci i drugim članovima domaćinstva, kao i emocionalni napor i 40,7% žena se osjeća osnaženim i smatra da se njihov glas čuje, što je značajno viši rezultat u poređenju sa prethodnim istraživanjem kada je 33% žena izrazilo isto mišljenje. Profil domaćinstava u kojima su žene osnažene je domaćinstvo u kojem se nadprosječan mjesečni neto dohodak (iznad 900 KM) domaćinstva ostvaruje u dobi od 18 do 30 godina.

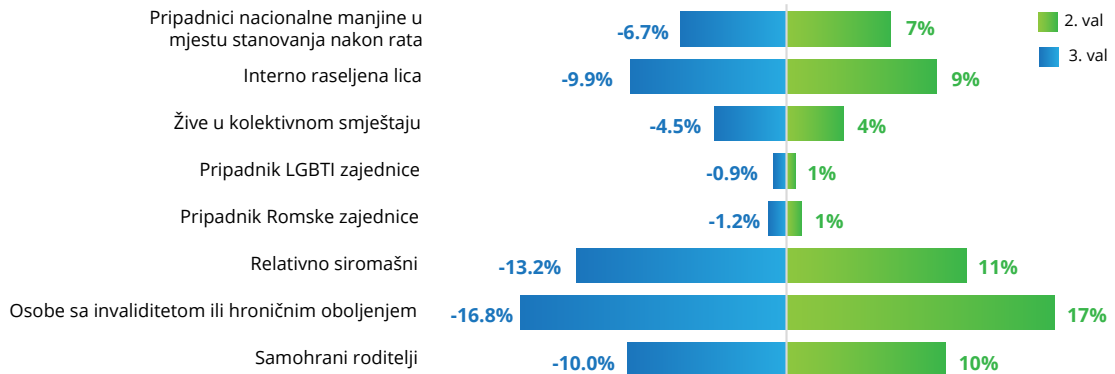
Među promjenama ponašanja zbog pandemije, 18,4% domaćinstava navodi porast u korištenju interneta i *online* transakcija, uključujući i *online* kupovinu, elektronsku trgovinu i elektronsko bankarstvo. Sve ovo je posebno izraženo među mladima (u dobi od 18 do 30 godina) u urbanim sredinama i u domaćinstvima sa neto dohotkom iznad 1.500 KM. Osim toga, vjeruju da bi se kvaliteta njihovog života poboljšala ukoliko bi imali korist od veće digitalizacije. Smatraju da bi najkorisnija digitalna rješenja bila ona koja bi omogućila online izdavanje općinskih potvrda i dozvola i online konsultacije sa ljekarom. Zanimljivo je da je više od trećine ispitanika izrazilo podršku uvođenju sistema elektronskog glasanja.

U uokvirenom tekstu niže opisane su osnovne razlike između rezultata drugog i trećeg vala istraživanja.

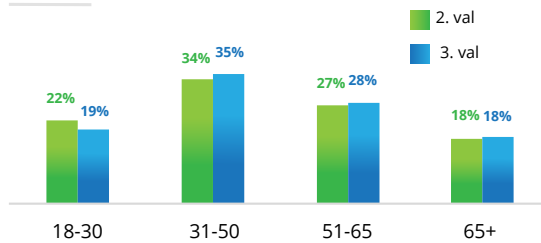
Najbitnije razlike među rezultatima istraživanja

- **Povećan je broj ispitanika i članova njihovih domaćinstava koji su zaraženi koronavirusom:** 42,4% u odnosu na 11,9% u prethodnom istraživanju.
- **Nivoi stresa su znatno viši u svim posmatranim dobnim skupinama.** Sve u svemu, povećanje nivoa stresa je najveće kod žena, pri čemu 42% svih ispitanica navodi veći stres i strah koji su se pojavili s pandemijom.
- **Pogoršanu finansijsku situaciju je potvrdilo 52% ispitanika** (u poređenju sa 43,6% ispitanika u prethodnom valu istraživanja), dok je 24,4% najranjivijih ljudi navelo da je njihova finansijska situacija mnogo gora. **Veći broj ispitanika** se zadužio (njih 17%) kako bi pokrio osnovne potrebe, u poređenju s prethodnim istraživanjem (njih 13%). **Više ispitanika je smanjilo unos hrane nego u prethodnom istraživanju** (18,2% u poređenju sa 13% u prethodnom istraživanju). 62,7% ispitanika koji su izjavili da su smanjili unos hrane pripadaju raznim ranjivim kategorijama, što značajno ukazuje na siromaštvo.
- Podaci ukazuju na **diferencijalni rodni učinak** krize izazvane bolešću COVID-19, koji je dodatno eskalirao u trećem valu istraživanja. Dok u drugom valu istraživanja nije bilo značajnih razlika među spolovima u pogledu pogoršanja finansijske situacije, treći val istraživanja pokazuje da se veći postotak žena, njih 55,5%, suočio s pogoršanom finansijskom situacijom (u poređenju sa 44,9% muškaraca). Također, u ovom valu istraživanja je znatno veći postotak žena (13,5%) izjavio da prima doznake u smanjenom iznosu, u poređenju sa 8% muškaraca. Što se tiče ekonomije njege i brige, 70% žena je izjavilo da zbog pandemije moraju posvetiti više vremena svojoj djeci nego obično, dok 63,3% žena (61% u drugom valu) odvaja znatno više vremena za obavljanje kućnih poslova, u poređenju s muškarcima, njih 55,1% (57,1% u drugom valu).
- **Općenito, zabilježen je bolji pristup institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života u poređenju s prethodnim istraživanjem.** Međutim, ispitanici su izjavili da je njihov pristup školama, domovima zdravlja (ljekarima opće prakse) i bolnicama i dalje ograničen.
- **Preko jedne četvrtine svih ljudi razmišlja o odlasku iz BiH.** Ovaj postotak je povećan sa 23,9% na 26,1% između dva vala istraživanja. Oni koji razmišljaju o odlasku su uglavnom ljudi koji žive u gradovima, u dobi od 18 do 50 godina. Dvije trećine ispitanika su izjavile da je primarni razlog zbog kojeg razmišljaju o odlasku iz zemlje nestabilna politička situacija (67,3%), zatim ekonomski razlozi (52,2%) i budućnost njihove djece (45,6%).
- **Neznatno veći broj članova domaćinstava pohađa nastavu online.** U toku pandemije, u 35,6% domaćinstava po jedan član domaćinstva pohađa nastavu ili neki drugi vid obrazovanja online, u poređenju sa prethodnim istraživanjem u kojem je 34,8% ispitanika pohađalo nastavu online.

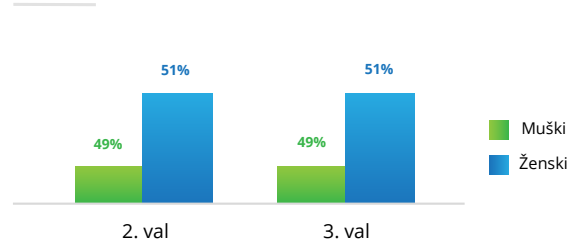
Pregled demografskih podataka

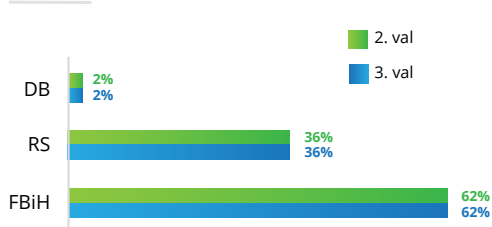
Dobne kategorije

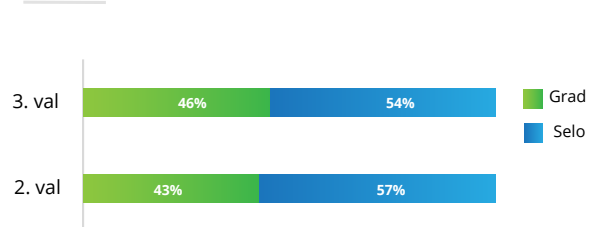
Spol

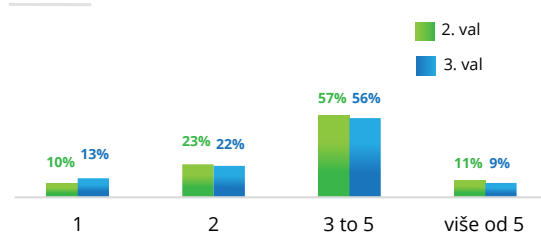
Entitet

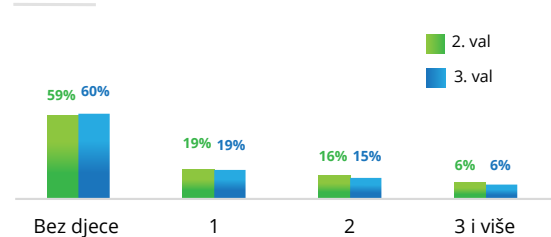
Vrsta naselja

Broj članova domaćinstva

Broj djece u domaćinstvu

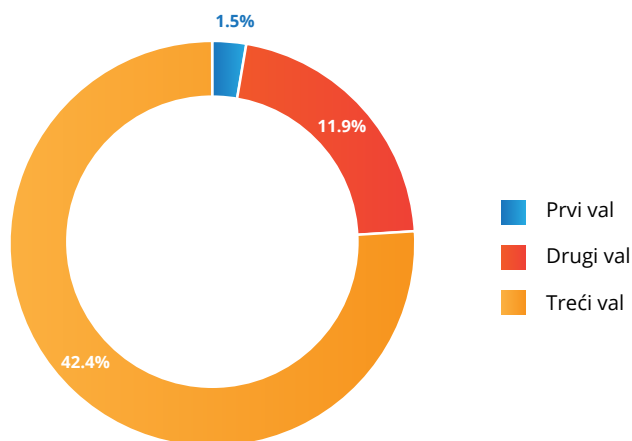
REZULTATI ISTRAŽIVANJA DOMAĆINSTAVA

1. Utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje ljudi

Broj zaraženih

U poređenju sa prethodnim valom istraživanja, znatno veći broj ispitanika je naveo da je neki od članova domaćinstva u međuvremenu bio zaražen i prebolio COVID-19. Sa 1,5% zaraženih u prvom valu te 11,9% u drugom valu, čak 42,4% ispitanika u trenutnom valu istraživanja navodi da je neki član njihovog domaćinstva bio zaražen.

Domaćinstva s jednim ili više članova zaraženih bolešću COVID-19 od početka pandemije

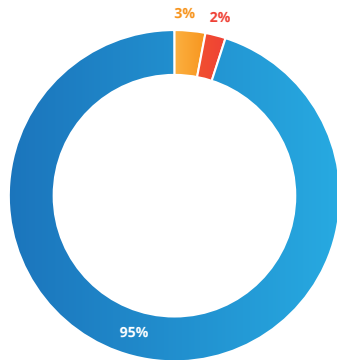

Samoizolacija i karantin

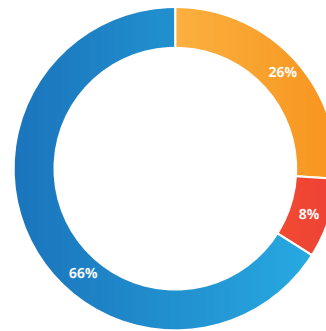
Veliki broj ispitanika navodi da su bili u karantinu, a prvenstveno je primjetan porast postotka ispitanika sa 3% na 26% koji navode obavezan karantin, dok je značajan porast sa 2% na 8% onih koji navode dobrovoljan karantin.

Samoizolacija i karantin

2. val

3. val

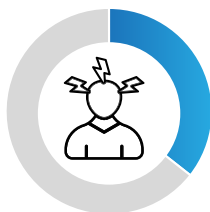
Obavezni karantin
Dobrovoljni karantin
Ne

Nezadovoljene medicinske potrebe zbog pandemije bolesti COVID-19

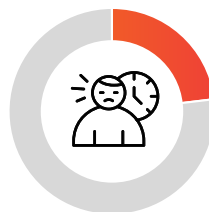
Ukupno je 11,7% učesnika u istraživanju izjavilo da u određenim slučajevima nisu mogli dobiti potrebnu medicinsku pomoć zbog ograničenja nametnutih u situaciji pandemije bolesti COVID-19. Taj postotak je veći za svaku ranjivu kategoriju, u poređenju sa prosjekom za opću populaciju, dok je najgora situacija primijećena među osobama koje žive u kolektivnom smještaju (23,2%). Također, ispitanici u dobnoj skupini od 18 do 30 godina (13%) i od 31 do 65 godina (12,2%) češće navode da nisu mogli dobiti potrebnu medicinsku pomoć nego ispitanici iz najstarije grupe, od 65 i više godina, među kojima je 8,5% navelo nemogućnost dobivanja medicinske pomoći. Također, postoji razlika između ispitanika muškog (10,2%) i ženskog spola (13%).

Utjecaj na mentalno zdravlje

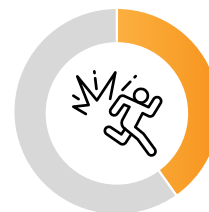
Mentalno zdravlje

ispitanih je iskusilo pogoršano mentalno zdravlje, poremećaj sna, strah ili anksioznost

ispitanih nije imalo dovoljno vremena i nije moglo da se nosi sa svim zahtjevima u životu

ispitanih, pandemija COVID-19 izazvala je ista osjećanja kao i tokom rata 1990-ih

Kriza koja je nastupila usljed pojave bolesti COVID-19 je imala utjecaj na veliki dio populacije. Čak 35,6% ispitanika je izjavilo da su se tokom pandemije susreli s određenim vrstama psiholoških poremećaja, kao što su nedostatak sna, strah ili anksioznost. 23,1% ispitanih općenito navode nedostatak vremena i da se nisu uspjeli nositi sa svim zahtjevima koji su bili prisutni u njihovom životu. Posebno je važno navesti, kao poređenje s drugim vrstama kriza, da je pandemija bolesti COVID-19 kod 40,2% ispitanika vratila osjećaj koji su imali tokom ratnih dešavanja iz 1990-tih godina i da ih je podsjetila na ta iskustva.

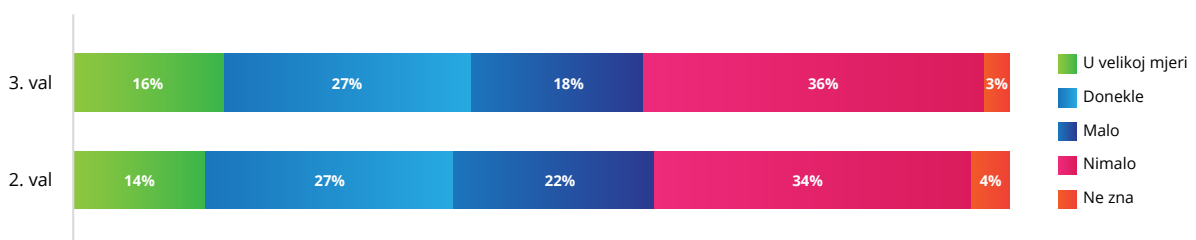
Rezultati anketiranja pokazuju da je čak 64% populacije osjetilo određene posljedice pandemije koronavirusa, pri čemu je 15,7% ispitanih izjavilo da su osjetili posljedice u velikoj mjeri. Primjetno je da su ispitanici sa područja Brčko distrikta bili u znatno većoj mjeri pod utjecajem posljedica koronavirusa (24,5% navodi da su bili pogođeni u velikoj mjeri), u poređenju sa ispitanicima iz Federacije BiH i Republike Srpske. Također je primjetno da su pripadnici starije populacije (65+) općenito manje zabrinuti u odnosu na mlađe skupine, što se, možda, može pripisati njihovom sjedilačkom načinu života i nametnutim mjerama koje u manjoj mjeri direktno pogađaju njihove aktivnosti. Porodice koje imaju djecu u neznatno većem postotku pokazuju zabrinutost (16,8% ih je zabrinuto u velikoj mjeri), u poređenju sa porodicama bez djece (15%).

„Ja sam po prirodi društvena osoba koja je rasla u višočlanoj obitelji, radila u dvije velike kompanije sa velikim brojem radnika, tako da nisam nikad u životu osjetila do tada šta znači biti sam, šta znači biti zatvoren, bespomoćan.“ – Žensko, grupa starijih ispitanika

„Dosta nas je ostalo bez posla usljed smanjenog obima posla. Što se tiče egzistencije, a i na psihičkom planu, kriza je dosta uticala na mene, jer čovjek zatvoren u četiri zida drugačije rezonuje nego kad je slobodan.“ – Muškarac, grupa osoba sa invaliditetom

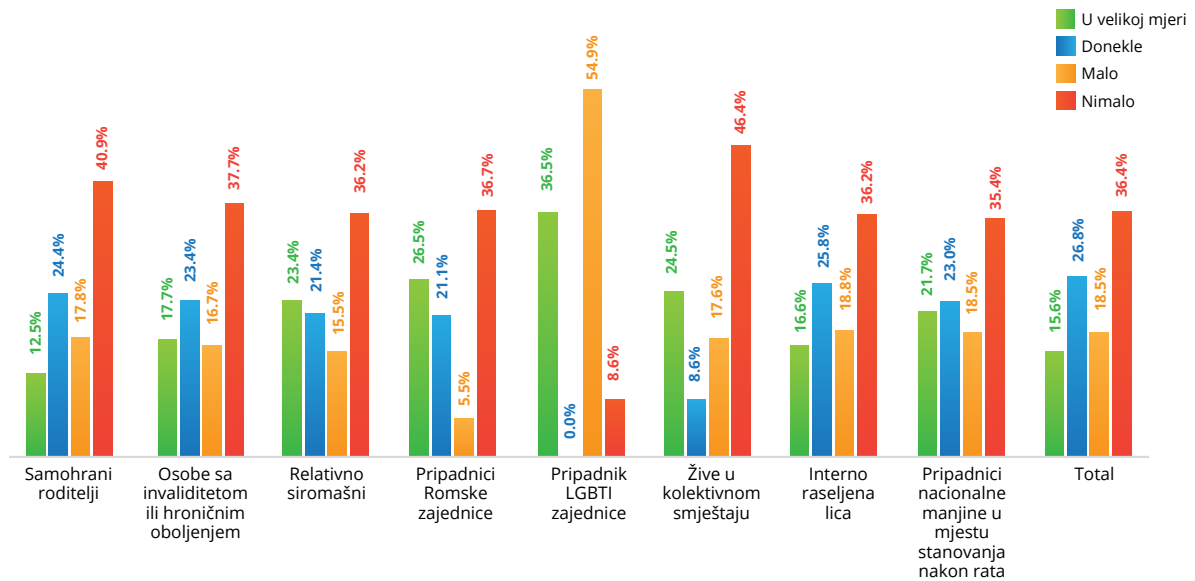
U poređenju s prethodnim valom istraživanja, generalno nije došlo do značajne promjena u rezultatima po pitanju straha od zaraze te ispitanici iz oba vala istraživanja generalno dijele iste stavove po tom pitanju.

Strah od zaraze zbog boravka u prenapučenom/tijesnom prostoru

Čak 42,5% ispitanika je donekle ili u velikoj mjeri osjetilo strah od zaraze zbog boravka u prenapučenom prostoru, a rezultati se za neke ranjive kategorije posebno ističu. Tako, 36,5% pripadnika LGBTI zajednice, 26,5% pripadnika romske zajednice i 23,4% relativno siromašnih domaćinstava navodi da je strah od potencijalne zaraze zbog svakodnevnog boravka u prenapučenom prostoru bio u velikoj mjeri prisutan.

Strah od zaraze zbog boravka u prenapučenom/tijesnom prostoru – ranjive kategorije

Pristup uslugama

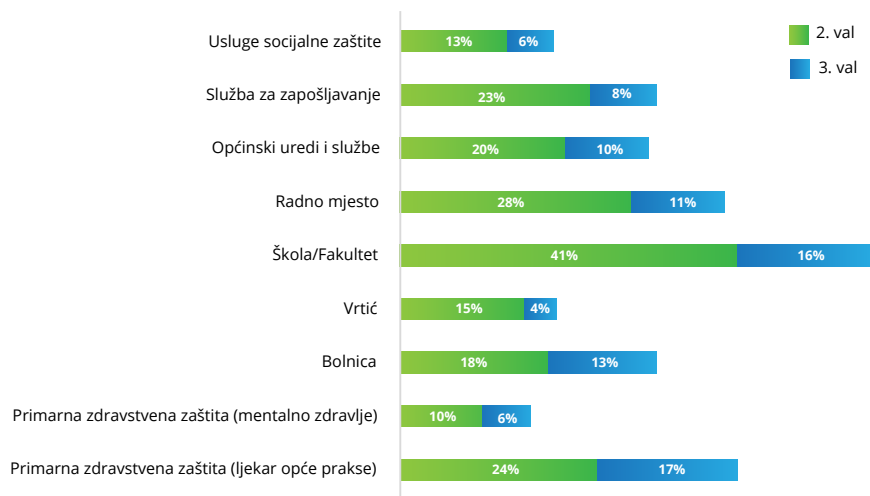
Ukupno gledano, između 5% i 15% ispitanika je imalo problema sa pristupom različitim službama i javnim uslugama. Istovremeno, ispitanici koji žive u gradu u znatno većem postotku (14,1%) navode da su imali problema sa pristupom radnom mjestu, u poređenju sa ispitanicima koji žive na selu (8,9%). Kao i u prethodnom pitanju, generalni trend je da su osobe iz najmlađe dobne skupine (18-30) primijetile najviše poteškoća u pogledu pristupa određenim uslugama, dok su one najmanje efekta imale na ispitanike iz najstarije dobne skupine, a te poteškoće se posebno odnose na kategorije aktivnosti koje su više vezane za njih, poput školovanja, ali također i u pogledu pristupa zdravstvenim i socijalnim službama.

Što se tiče zdravstvene zaštite, primjetno je da ispitanici iz Brčko distrikta također u znatno većem postotku navode da su imali ograničen pristup sistemima primarne (15,3%), kao i sekundarne (30,7%) zdravstvene zaštite. Ispitanici iz Brčko distrikta navode da su imali ograničen pristup vrtićima (8,9%), obrazovnim ustanovama (24,1%), općinskim uredima i službama (17,6%) u znatno većem postotku u odnosu na ispitanike iz FBiH i RS-a. Sa druge strane, jedina služba sa većim postotkom nedostupnosti u drugim dijelovima BiH jest služba za zapošljavanje na nivou FBiH, pri čemu 10,1% ispitanika navodi da su imali manji pristup.

“Niste mogli ući u bolnicu. Postojale su covid ambulante. Sve se promijenilo za vrijeme koronavirusa. Svega mali broj ljudi je mogao ući i to u određeno vrijeme i pod određenim uvjetima.” – Žensko, grupa samohranih roditelja

„Ja imam dosta ljudi u udruženju, od 1997. radimo, radi se o teško bolesnim ljudima, o siromašnim ljudima, socijalno su isključeni i još ovo. Oni su sada oboljeli na svaki način. I ono što do sada nisu bili, sada evo posjećuju i psihijatra pored svih drugih doktora, kao što su kućne posjete, hitne itd. Imali smo i veliki problem sa nestašicom lijekova.“ – Žensko, grupa osoba sa invaliditetom

Otežan pristup uslugama zbog mjera sprečavanja širenja bolesti COVID-19

2. Ekonomska situacija

Situacija u pogledu zapošljavanja

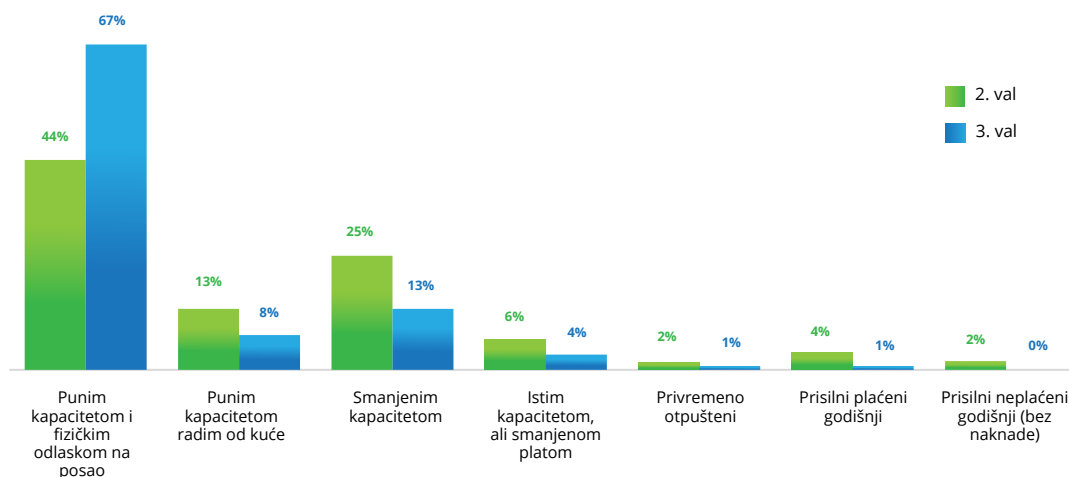
Najveći broj ispitanika navodi da su zaposleni u privatnom sektoru (25,4%), pri čemu je ovaj broj znatno niži u RS-u (20,2%). Nešto manji broj ispitanika također navodi da su zaposleni u javnom sektoru (18%), pri čemu je postotak zaposlenih ponovno znatno niži u entitetu RS (14,2%). Uzorak čini i značajan broj penzionera (24,8%), a pri tom je postotak u RS-u (27,4%) i FBiH (23,6%) značajno veći u odnosu na Brčko distrikt u kojem je među ispitanicima bilo 12,9% penzionera. Među ispitanicima iz ruralnih sredina je značajno veći broj domaćica (11%) u poređenju sa ispitanicima iz urbanih sredina (2,2%).

Dvije trećine ispitanih (66,4%) navodi da su na početku pandemije bolesti COVID-19 nastavili raditi uobičajeno. Odlazili su na posao i radili punim kapacitetom, dok je 12,9% ispitanika radilo smanjenim kapacitetom. Svega 7,9% ispitanih navodi da su nastavili raditi punim kapacitetom, ali radeći od kuće. 3,5% ispitanih navodi da su nastavili raditi punim kapacitetom, ali sa smanjenom platom.

„Ispočetka nam nisu odbijali od plate. Međutim poslije toga su nam oduzimali po trideset posto od plate. Tako da se to, ekonomski gledano, osjetilo.“ – Žensko, grupa interno raseljenih osoba

„Umanjena mi je plata. Također, taj rad od kuće je bio manji, nismo imali toplog obroka. Radim u državnoj firmi, pa nam odbijaju sve moguće, što dan-danas traje. Izvlače se na koronu. Prije smo imali ta neka primanja, stimulacije i sad od toga više ništa nema.“ – Žensko, grupa manjinskih povratnika

Radni status tokom pandemije bolesti COVID-19

Kada su u pitanju primanja ispitanika, više od polovine ispitanih navodi da imaju primanja koja prelaze 900 KM (55,7%), pri čemu 19,7% navodi da imaju primanja između 1.501 i 2.000 KM, dok 14% ispitanih ima primanja preko 2.500 KM. Primjetno je da postoji nerazmjer između entiteta, pri čemu ispitanici iz FBiH i Brčko distrikta u znatno većem broju navode da imaju veća primanja, dok ispitanici iz RS-a prednjače u kategorijama nižih primanja.

Također, nešto je viši postotak ispitanica koje prijavljuju niže prihode. 44,1% ispitanica prijavljuje prihode do 900 KM, dok 29,4% muškaraca prijavljuje iste. Istovremeno, manje ispitanica prijavljuje viša ukupna primanja u domaćinstvu, pri čemu svega 34,9% ispitanica i 47,8% ispitanika navodi primanja iznad 1.500 KM.

Kod ispitanika starijih dobnih skupina (51-65 i 65+) je primjetno da značajno veći postotak ispitanika navodi niska primanja u domaćinstvu. Čak 39,3% ispitanika iz dobnе skupine 65+ te 24,7% u skupini 51-65 godina navodi primanja do 500 KM. 8,2% ispitanika u skupini 31-50 i 9,4% u skupini 18-30 godina također navodi primanja do 500 KM. Sa druge strane, mlađi ispitanici, posebno oni iz kategorije 18-30 godina, navode iznadprosječna primanja, pri čemu 50,5% njih navodi primanja iznad 1.500 KM. Taj nivo primanja navodi tek 24,4% ispitanika u dobi 51-65 i svega 12,7% ispitanika u dobi od 65 i više godina. Primjetna je razlika između ispitanika i ispitanica u primanjima, pri čemu muškarci imaju znatno veća primanja. U svakoj kategoriji primanja do 900 KM ispitanice češće navode niža primanja, dok u kategorijama primanja preko 900 KM primanja češće prijavljuju muškarci. Čak 44,1% ispitanica navodi primanja do 900 KM, dok kod muškaraca taj postotak iznosi 29,4%.

Za otprilike trećinu ispitanika (37,4%) finansijsko stanje je isto kao prije pandemije. Čak 52% ispitanika navodi da je njihovo stanje lošije nego ranije, pri čemu je 15,1% ispitanika izjavilo da je situacija znatno gora. Među entitetima nisu primijećene razlike u pogledu promjene finansijske situacije, ali je primijećeno da su generalno ispitanici u oba entiteta i Brčko distriktu u podjednakim postocima u lošijoj finansijskoj situaciji. Također, nešto je veći postotak ispitanika koji žive na selu, a koji navode da je njihovo finansijsko stanje u domaćinstvu lošije nego ranije. Kao u prethodnom pitanju, ispitanice (55,5% u odnosu na 44,9% ispitanika) u većem postotku prijavljuju da su njihove finansijske situacije lošije ili daleko lošije nego što su bile prije pandemije koronavirusa. U skladu s prethodnim odgovorima, najmanji je postotak ispitanika iz najmlađe skupine (37,5% u odnosu na >50% u ostalim dobnim skupinama) koji navodi da je njihova finansijska situacija lošija u odnosu na raniji period, dok je obrnuto kod starijih dobnih skupina.

„Mi smo prije dvije godine poslali kući sa posla, kao raditi od kuće. Prijalo mi je da sam u krugu porodice... da sam kući sa djecom i da mogu običiti bolesne roditelje prije policijskog časa. Nije se moglo nigdje, ali eto, imala sam tu sreću da sam imala te propusnice pa sam mogla da se krećem. S druge strane, negativni aspekt je finansijski momenat gdje nismo imali punu platu, a nedostajala su mi i putovanja i druženja.“ - Žensko, grupa manjinskih povratnika

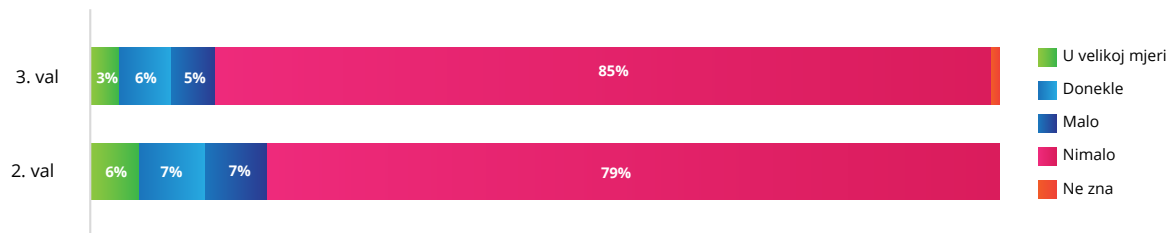
Financijska situacija domaćinstva, u poređenju sa periodom prije pandemije bolesti COVID-19

Zabrinutost u pogledu izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva

Podaci pokazuju da jedan dio populacije izražava zabrinutost zbog nemogućnosti plaćanja najma, hipoteke ili općenito zabrinutost zbog moguće deložacije. 14% ispitanih u određenoj mjeri izražava zabrinutost zbog moguće deložacije, pri čemu 3,3% njih su u velikoj mjeri zabrinuti. Postotak ispitanika koji navode da su zabrinuti po ovom pitanju je nešto veći u FBiH (3,6%), u poređenju sa RS-om (2,9%) i Brčko distriktom (2,2%).

Zabrinutost zbog mogućeg gubitka mjesta stanovanja ili deložacije

3. Strategije domaćinstava za zadovoljenje osnovnih potreba u doba krize

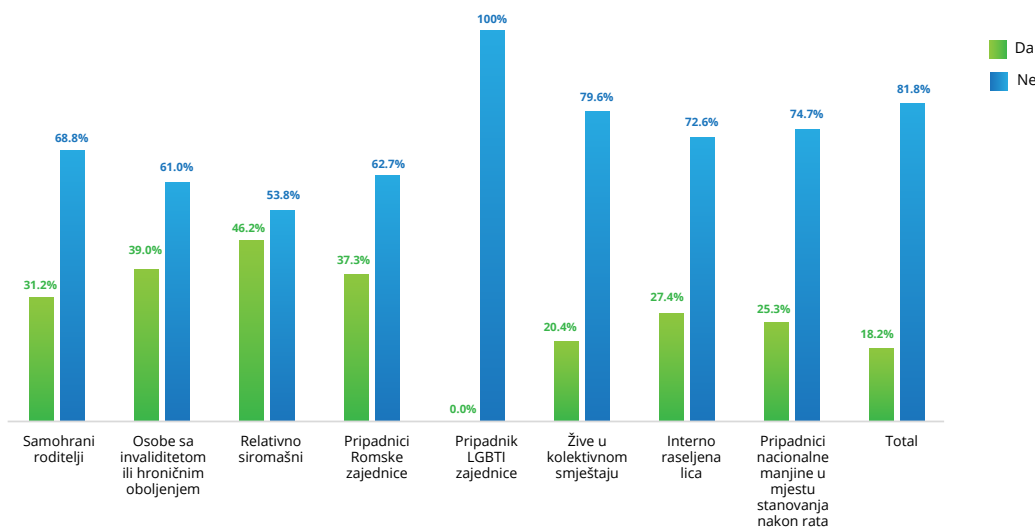
Metoda suočavanja sa krizom 1. Smanjena potrošnja hrane

Značajan je broj domaćinstava koji su tokom prethodne godine smanjili konzumaciju hrane zbog finansijske krize. Skoro jedno od pet domaćinstava u oba entiteta u BiH se našlo u takvoj situaciji (18,2%), što je znatno više u odnosu na 12,8% ispitanika koji su isto naveli u prethodnom istraživanju. Primjetna je razlika između ispitanika koji žive u gradu i onih koji žive na selu, pri čemu se ispitanici sa sela u većem postotku (20,3%) suočavaju s pogoršanom finansijskom situacijom i bili su prisiljeni smanjiti konzumaciju hrane, u poređenju sa 15,7% ispitanika koji žive u gradu. Razne dobne skupine nisu pogođene na isti način, s obzirom na to da jedan (1) od 4 ispitanika iz dobne skupine 65+ navodi da je njegovo domaćinstvo došlo u ovu situaciju u toku pandemije, dok je taj postotak najniži u populaciji mlađoj od 30 godina.

„Prije nismo bili baš toliko gladni. Išla sam raditi za moju unučad, jeli smo, pili smo. Sad nema više kao prije. Sad je sve teže i teže.“ - Žensko, grupa Roma

„Bilo je bolje. Prije korone smo nalazili i po kantama ulje, grah, brašno... Sad nema ništa po kontejnerima. Kad imaju, u trgovini mi daju ono čemu prođe rok, šećera, kafe, brašna.“ - Žensko, grupa Roma

Smanjenje konzumacije hrane – ranjive kategorije

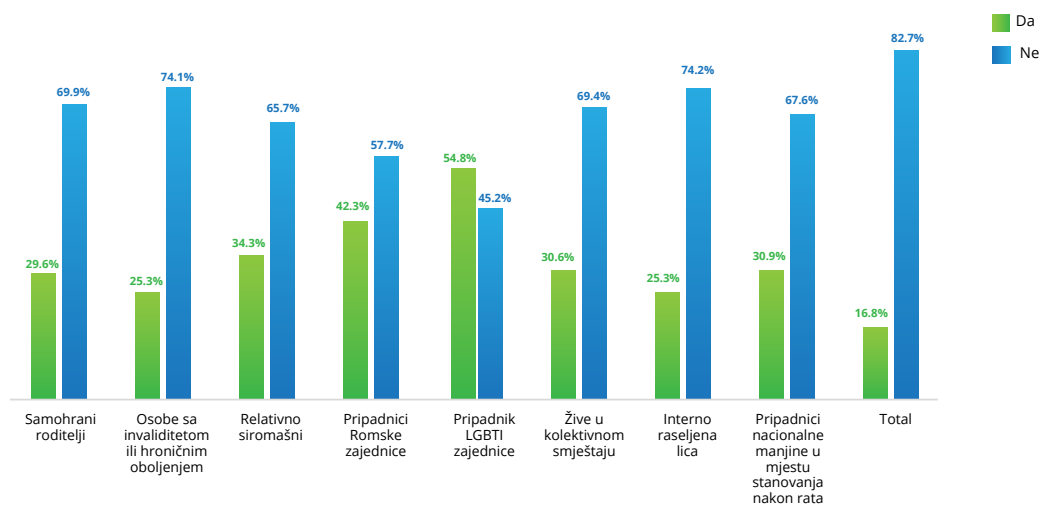

Metoda suočavanja sa krizom 2. Posuđivanje novca

Čak 16,8% ispitanika navodi da su u njihovom domaćinstvu došli u situaciju da posude određeni dio novca kako bi pokrili potrebe domaćinstva. Pritom je broj ispitanika koji tvrdi da je došao u takvu situaciju znatno veći u Brčko distriktu, gdje je takvih domaćinstava 24,4%, u odnosu na 18,5% u RS-u i 15,7% u FBiH.

Dok je u prethodnom istraživanju 11,4% ispitanika navelo da su primili pomoć od prijatelja i rodbine iz inostranstva te 10,1% pomoć od prijatelja i rodbine u zemlji, u trenutnom istraživanju je 12,5% primilo pomoć iz inostranstva, a 11,4% je primilo pomoć od prijatelja i porodice koji su u BiH.

Posuđivanje novca – ranjive kategorije

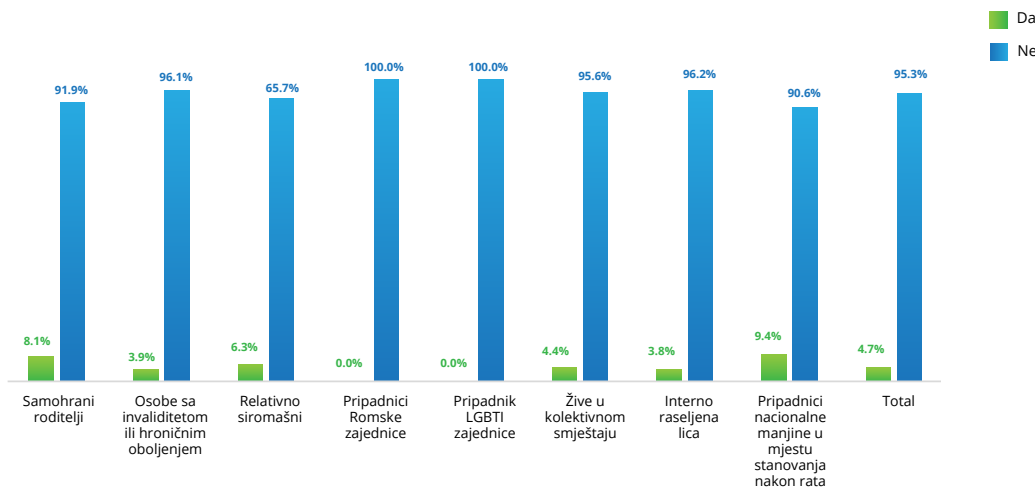

Pripadnici LGBTI (54,8%) i romske zajednice (42,3%) znatno češće navode da su došli u situaciju u kojoj su morali posuditi novac, u poređenju sa prosjekom svih ispitanika u istraživanju (16,8%).

Metoda suočavanja sa krizom 3. Zahtjev za odobrenje moratorija na otplatu kredita ili reprogramiranje kreditnih obaveza

Svega 4.7% ispitanika navodi da su morali podnijeti zahtjev za moratorij ili reprogramiranje kredita zbog finansijskih teškoća sa kojima su se suočili tokom pandemije, dok su banke odobrile 80% njihovih zahtjeva. Postotak ispitanika koji su imali potrebu za moratorijem je približno jednak postotku u prethodnom valu istraživanja (4,4%).

Potreba za reprogramiranjem kredita – ranjive kategorije

Pripadnici ranjivih kategorija su u nešto većem postotku, u odnosu na prosjek u istraživanju (4,7%), naveli da su imali potrebu za reprogramiranjem kredita ili moratorijem.

Status zahtjeva za reprogramiranjem kredita

Metoda suočavanja sa krizom 4. Primanje doznaka iz inostranstva

Kada je u pitanju primanje ili traženje pomoći od drugih, relativno nizak postotak ispitanika navodi da su primili pomoć od porodice ili prijatelja u zemlji (11,5%) ili iz inostranstva (12,6%). Rezultat je nešto veći u poređenju sa prethodnim valom istraživanja, u kojem je 8% ispitanika izjavilo da su se oslanjali na pomoć u vidu doznaka iz inostranstva. Pomoć nevladinih organizacija je primilo svega 1,8% ispitanika, a 1% ispitanika je došlo u situaciju u kojoj im je bila potrebna pomoć javne kuhinje. 0,2% ispitanika navodi da su bili u situaciji u kojoj im je bila potrebna pomoć zbog nasilja u porodici, dok je 1,2% imalo potrebu za pomoći u okviru sigurnih kuća.

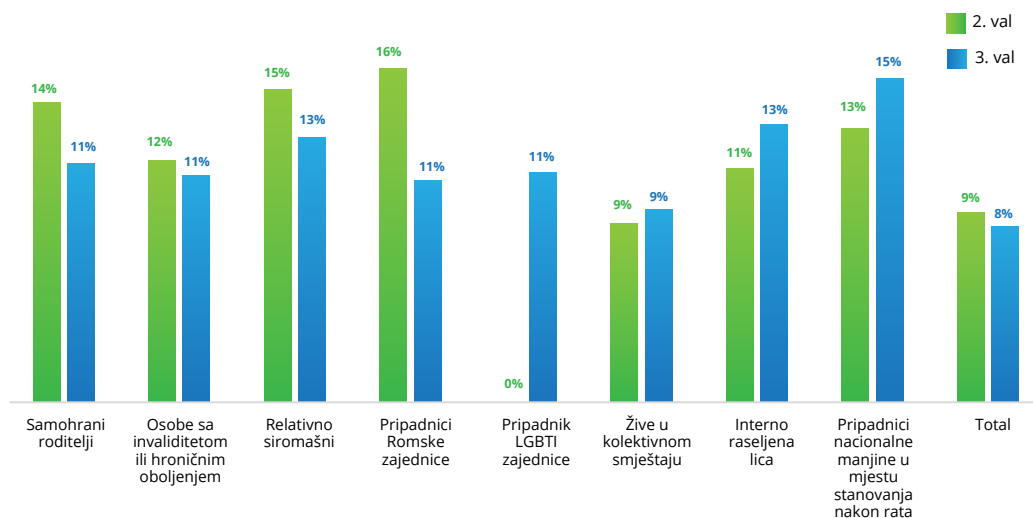
„To je bilo neorganizovano kod nas u Višegradu. Stariji ljudi koji su bili u izolaciji i koji nikoga svog u blizini nisu imali. Bili su prepušteni sami sebi. Počev od nabavke lijekova, pa nadalje. Službe nisu htjeli da im dođu, da uključe infuziju. Čovjek koji je star osamdeset i nešto godina, poledica, oni kažu da ne dolaze i slično“ – Žensko, grupa interno raseljenih osoba

Značajan je postotak ispitanika (8,9%) koji navode da je njihovo domaćinstvo i prije pojave pandemije moralo da se oslanja na finansijsku pomoć u vidu doznaka od porodice ili prijatelja iz inostranstva. Pritom je postotak nešto veći među ispitanicima sa sela (10,1%), u poređenju sa ispitanicima iz gradova (10,1%). Kod 11,2% njih je došlo do povećanja doznaka tokom pandemije, dok je kod 13% došlo do smanjenja priliva doznaka. Ponovo je primjetna razlika između sela i grada, pri čemu je 13,7% ispitanika sa sela izjavilo da su doznake smanjene. Zanimljivo je da značajno veći postotak ispitanica (13,5%) navodi da je došlo do smanjenja doznaka, u poređenju sa 8% ispitanika koji navode isto. Ali, važno je ovaj podatak staviti u kontekst relativno nižeg broja samohranih roditelja među ispitanicima (6,7%) i ispitanicama (13,1%).

*„Bilo je stvarno teško. Ipak žena drži tri stuba kuće, a kući je a nema primanja. Od čega napraviti ručak ako nemaš svoje? Od čega? Ako nemaš u frižideru ne možeš ništa napraviti ako nemaš mesa. Od čega ćeš kupiti?“
- Žensko, grupa siromašnih stanovnika ruralnih područja*

Sudionici iz ranjivih kategorija su u većini slučajeva znatno više ovisni o doznakama iz inostranstva u odnosu na opću populaciju. Izuzetak su ispitanici koji žive u kolektivnom smještaju gdje je postotak onih koji ovise o ovoj vrsti pomoći (8,5%) podjednak prosjeku u istraživanju (8,9%), dok je u svim ostalim kategorijama ovaj postotak značajno veći, prvenstveno kada su u pitanju pripadnici romske zajednice (16%), relativno siromašna domaćinstva (14,9%) i samohrani roditelji (14,2%). Niko od učesnika u istraživanju iz skupine LGBTI osoba nije naveo da je imao potrebu za ovakvom vrstom pomoći.

Oslanjanje na doznake iz inostranstva – ranjive skupine

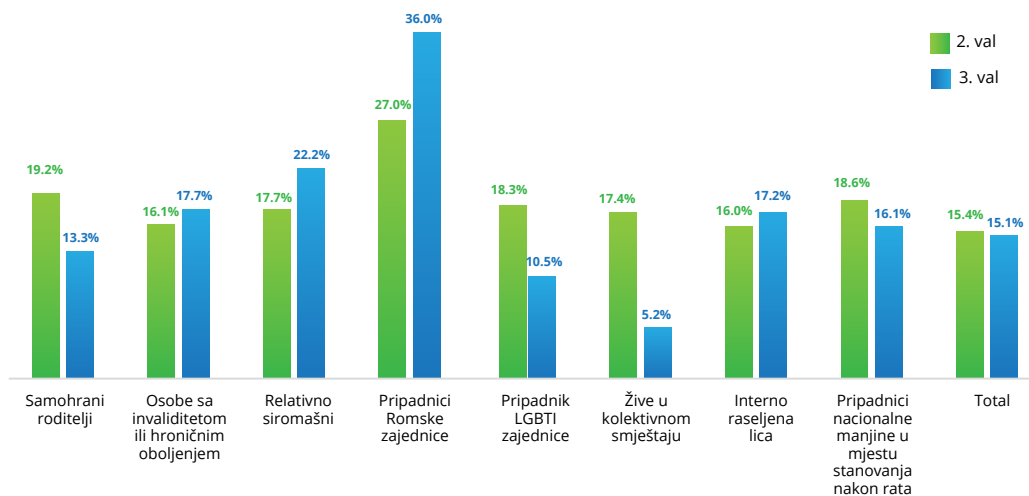
Metoda suočavanja sa krizom 5. Prehrambeni suverenitet

Tek 15,4% ispitanika navodi da su pomogli zadovoljenju prehrambenih potreba svog domaćinstva kroz samostalni uzgoj voća i povrća ili kroz uzgoj peradi ili stoke, a da pritom nisu isto radili prije pandemije. Očekivano, postotak je znatno veći među stanovnicima sela (18%), u poređenju sa stanovnicima iz gradova (12,3%), a razlika se prvenstveno pripisuje dostupnosti zemljišta za sijanje ili prostora za držanje životinja, što je u gradovima teže postići.

„Kod mene u dvorištu ima prostora, ali majka još nije počela da priprema i da sije baštu, ali će uskoro početi. Svake godine sije, ima ovdje prostor za baštu iza kuće tako da se svake godine sije, koliko-toliko.“ - Žensko, grupa siromašnih stanovnika ruralnih područja

Kao i kod opće populacije, 17,6% pripadnika ranjivih skupina su u toku pandemije morali obezbjeđivati hranu kroz samostalni uzgoj i proizvodnju. Čak 27% ispitanika posebno iz romska zajednica navodi da su se okrenuli samostalnoj proizvodnji kao metodi suočavanja sa krizom.

Prehrambeni suverenitet – ranjive kategorije

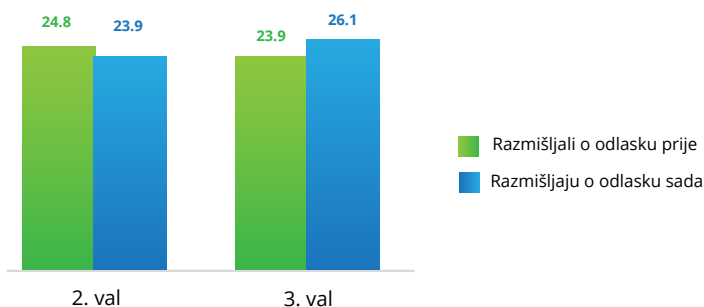

Metoda suočavanja sa krizom 6. Osobe koje razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine

Po pitanju odlaska iz BiH, situacija pokazuje da svaka četvrta osoba (četrvtina ispitanika) razmišlja o odlasku iz BiH, uz blagi porast broja takvih osoba u odnosu na stanje prije pandemije. Prije izbijanja pandemije, 23,9% ispitanika iz prethodnog istraživanja je već razmišljalo o odlasku iz zemlje. U trenutnom istraživanju je postotak ispitanika koji razmišljaju o odlasku iz BiH porastao na 26,1%. Ovo je suprotno trendu koji je pokazao drugi val istraživanja, u kojem je 24,8% ispitanika navelo da su prije pandemije razmišljali o odlasku u inostranstvo, dok je taj postotak kasnije pao na 23,9%. Sasvim primjetno i opet drugačije od situacije u drugim dijelovima zemlje, najveći porast je zabilježen u Brčko distriktu gdje u posljednje vrijeme o odlasku razmišlja skoro svako treća osoba (31,2%), dok je o tome prije pandemije razmišljalo njih 22,3%, odnosno gotovo 10% manje nego danas. Također je moguće primijetiti da je broj ispitanika koji su razmišljali o napuštanju BiH nešto veći među ispitanicima koji žive u gradovima (26,5%), u poređenju sa onima koji žive na selu (21,6%). Diferencijal se povećava u korist gradova gdje danas 29,9% ispitanika razmišlja o odlasku, dok 22,8% ispitanika sa sela razmišlja o toj opciji. Oni koji razmišljaju o odlasku su uglavnom ljudi u dobi između 18 i 50 godina. Među faktorima koji to objašnjavaju su nestabilna politička situacija koja utječe na sve dobne skupine, s tim da mlađi ispitanici možda daju prioritet budućnosti svoje djece i stoga su spremniji planirati odlazak iz zemlje.

„...korona mi je u određenom smislu finalizirala tu ideju. Pojačala mi se želja da odem zbog finansijske situacije, a i zbog zdravstvenog sistema. Generalno mislim da bih tamo imao više šanse za bilo šta. Par puta sam i pokušavao dobiti termin sa ambasadam da razgovaram o tome, da pokušam naći posao u Njemačkoj, ali to je bilo neuspješno. U konačnici sam se odlučio ipak da završim studij ovdje pa ako bude teže i tada, možda nastavim sa sličnim idejama.“ – Žensko, grupa LGBT

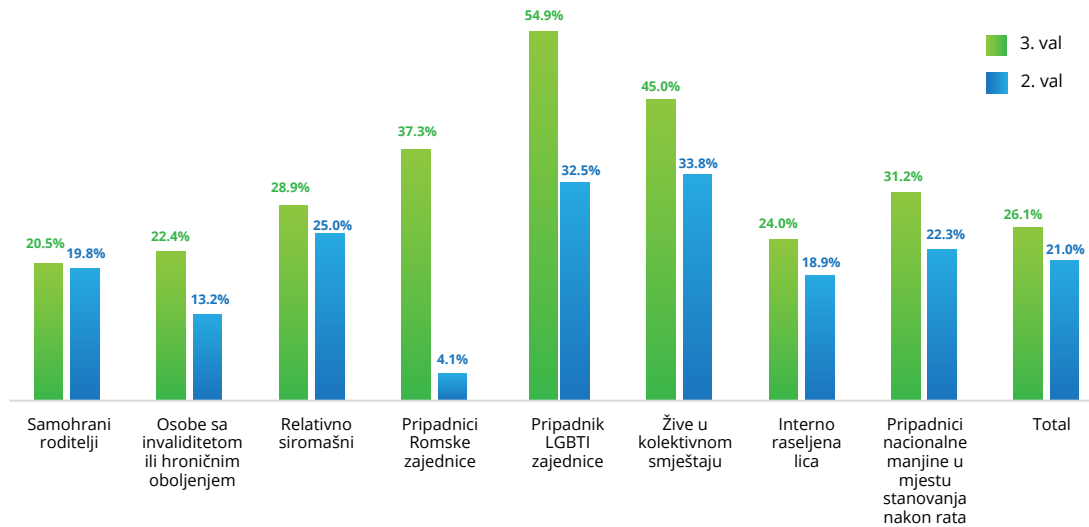
Razmišljanje o odlasku iz Bosne i Hercegovine

najčešće birani treći odgovor na ovo pitanje. Dok čak 80% ispitanika iz Brčko distrikta i 72,7% iz FBiH navodi ovaj odgovor kao primarnu motivaciju namjere napuštanja BiH, u RS-u, 55,7% ispitanika bira ovaj odgovor. Sa druge strane, ispitanici iz RS-a prednjače kada je u pitanju odlazak iz ekonomskih razloga (25,4% naspram 13,5% u FBiH i 6,8% u Brčko distriktu), dok ispitanici iz Brčko distrikta češće od ispitanika iz drugih regija navode budućnost svoje djece kao razlog želje za odlaskom iz zemlje (13,1% naspram 5,6% u FBiH i 8,8% u RS-u).

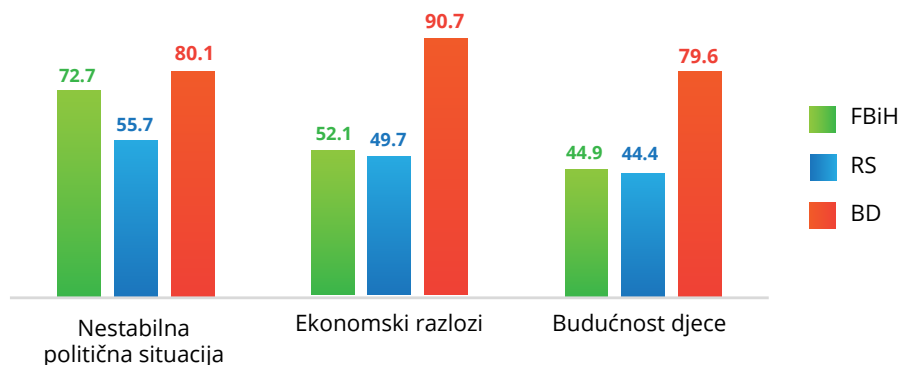
Iako vrijedi napomenuti da razlozi u značajnoj mjeri variraju među regijama, čak dvije trećine ispitanika navodi da je primarni razlog njihovog razmišljanja o odlasku iz zemlje nestabilna politička situacija (67,3%). Kao drugi odgovor na pitanje o razlogu odlaska ispitanici navode ekonomske razloge (52,2%), dok je budućnost njihove djece (45,6%)

Razmišljanje o odlasku iz Bosne i Hercegovine – ranjive kategorije

Odgovori pripadnika tri ranjive kategorije pokazuju značajno odstupanje od prosječnih odgovora u istraživanju kada se radi o izražavanju veće želje za odlaskom iz Bosne i Hercegovine, posebno od strane pripadnika LGBTI zajednice, među kojima čak 54,9% njih navodi da razmišljaju o odlasku. Zatim slijede ispitanici iz skupine osoba koje borave u kolektivnom smještaju, među kojima njih 45% razmišlja o odlasku, te pripadnici romske zajednice u kojoj 37,3% pripadnika navodi da planiraju odlazak.

Razlozi za odlazak prema entitetu

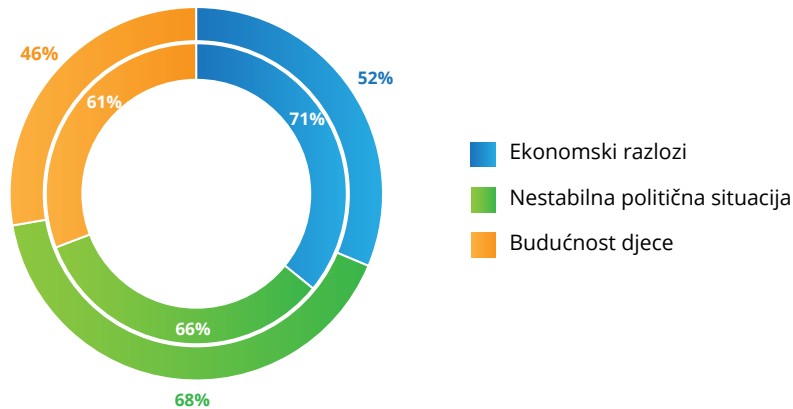
Zanimljivo je i donekle neočekivano da je trenutno ekonomsko stanje u značajnoj korelaciji sa željom za odlaskom, ali je trend rezultata takav da ispitanici koji zarađuju 200-900 KM generalno u znatno manjem postotku (17,9%) navode da razmišljaju o odlasku, u poređenju sa ispitanicima iz domaćinstava koja zarađuju više od 900 KM, u kojima u prosjeku 29,9% ispitanika navodi da razmišljaju o odlasku. Međutim, sličan je postotak ispitanika koji žele otići i u kategoriji sa najnižim prihodima, ispod 200 KM (31,8%). Raspoloživi podaci pokazuju da na želju za odlaskom primarno utječu godine i radna sposobnost, pri čemu **mlađe osobe i one koje već zarađuju veći dohodak u BiH razmišljaju o odlasku više od drugih.**

„Često razmišljam o odlasku. Naš sistem je pred kolapsom konstantno i bez korone, a korona je očit dokaz da to ne funkcioniše. Za sada realno nemam mogućnosti za odlazak iz BiH. Zbog cjelokupne situacije tokom pandemije je postalo očito kako nam zdravstvo i obrazovanje funkcioniše. Vrlo bih rado otišla, čak mislim da imam djecu da bih se na taj korak davno spremila.“ – Žensko, grupa osoba sa invaliditetom

„Generalno sam bio protiv odlaska vani, ali u zadnje vrijeme i ja i supruga razmišljamo o tome jer smo dobili i dijete i ovdje je nesigurna budućnost. Kada kažem nesigurna mislim i što se tiče posla i što se tiče zakonodavstva.“ – Muško, grupa osoba sa invaliditetom

„Ja nikada nisam ni pomislio da bih otišao iz Bosne. Nema ljepše države na dunjaluku od ove naše Bosne, zaista. Proputovao sam i Europu i Aziju i vidio kakva je situacija svugdje. Slažem se sa prethodnim kolegom koji je govorio u smislu da je to puno termina, puno je stresno. Dakle, ima puno termina i za svaku sitnicu treba ti termin. Naš mentalitet nije na takve stvari navikao“ – Muško, grupa interno raseljenih osoba

Razlozi za razmišljanje o odlasku iz Bosne i Hercegovine

* Unutarnji krug = drugi val istraživanja; vanjski krug = treći val istraživanja

4. Obrazovanje i prijelaz na *online* nastavu

Više od trećine ispitanika (35,6%) navodi da su oni ili neki od članova njihovih porodica tokom posljednjih godinu dana pohađali neku vrstu nastave ili obuke putem interneta. Ovaj postotak je značajno viši u Brčko distriktu (49,3%) u odnosu na FBiH (38,5%) i RS (29,8%). Također, postotak je značajno viši u gradskim sredinama (39,1%), u poređenju sa ruralnim područjima (32,6%).

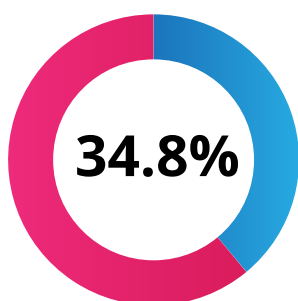
„...i ko je htio nije mogao ništa naučiti, garantujem. To je sve tako smiješno izgledalo. Ljudi ne znaju, nisu samo tu prosvjetari u pitanju, niko nije znao šta je u početku. Onda ne može čovjek ni biti pametan da li da pušta djecu u školu. Ima i obrazovni sistem tu greške, ali nisu to samo njihovi propusti, propusti su na višim instancama s tim da i kod njih ima toga. Školovanje je sigurno osjetilo to. Znam iz ličnog primjera iz porodice, da te dvije godine škole više je bio raspust nego škola.“ – Muško, grupa osoba sa invaliditetom

Kao prvi odgovor na pitanje o problemima pri prelasku na online nastavu, ispitanici, njih 39,5%, navode tehničke probleme sa lošom internet konekcijom, neposjedovanjem adekvatnih uređaja i slično. Kao drugi odgovor na ovo pitanje najčešće se navodi slabija kvaliteta interakcija sa nastavnikom u nastavi putem interneta (27,8%), a kao treći odgovor ispitanici najčešće navode nedostatak interakcije sa drugim učenicima u online nastavi. Očekivano, među ispitanicima iz ruralnih područja je češći problem tehničke prirode, poput loše konekcije.

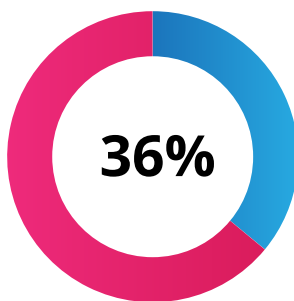
„Dijete je naviklo na nastavu da sluša profesora na času. Online nastava, cura je pala na godinu i išla na popravni. I sad je krenulo normalno slušanje časova, eno je četvorkom prošla. Fali joj slušanja i predavanja na časovima. Šta je u pitanju, ona kaže ja ne mogu online. Nije to meni online, ja to uradim, dobijem pitanja ali nije to to.“ – Žensko, grupa siromašnih stanovnika ruralnih područja

Postotak domaćinstava u kojima neko pohađa *online* nastavu

2. val

3. val

5. Odnosi i dobrobit

Ukupno **73% sudionika istraživanja (samo sudionici sa djecom) su u toku pandemije proveli više vremena brinući o svojoj djeci.** Ovo se posebno odnosi na žene i, uzimajući u obzir samo ispitanike sa djecom, nešto veći broj ispitanica (69,8% u odnosu na 66,6% u prethodnom valu istraživanja) navodi da su zbog pandemije morale posvetiti više vremena svojoj djeci nego obično.

„Mislim da je bilo najteže porodicama koje su morale biti u izolaciji s malom djecom. Iskreno mi ih je žao. Teško je držati djecu u izolaciji 12-15 dana, ovisno o situaciji. Što se tiče muškaraca u odnosu na žene, mislim da su se oba spola s tim nosila na svoj način i teško je reći kome je bilo teže“ - Meni je to bilo kao šok zaista, jer imali smo tu krizu rata i taman smo nekako sakrili pod tepih. Opet nešto nanovo. Strašno je bilo, briga za djecu, za unuče, za porodicu.“ - Žensko, grupa osoba sa invaliditetom

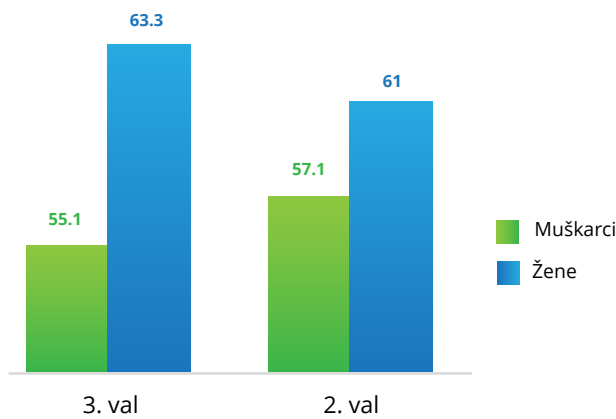
Ekonomija njege i brige i dinamika moći u domaćinstvima

Nešto više od trećine ispitanika (35,9%) navodi da je situacija uzrokovana koronavirusom dovela do veće uključenosti njihovih partnera u brigu o djeci, a još veći postotak (51%) navodi da su zbog navedene situacije više nego inače brinuli o starijim osobama ili osobama sa invaliditetom. Primjetna je značajna razlika i neuravnoteženost među odgovorima ispitanika i ispitanica, pri čemu čak 42,2% ispitanika navodi da se njihova partnerica dodatno angažirala oko djece tokom pandemije, dok je svega 29,9% ispitanica isto izjavilo za svoje partnere.

Također, većina ispitanika (58,7%) navodi da su trošili više vremena na kućne poslove, ali najveći broj njih (74,3%) navodi da su bili u mogućnosti pravedno podijeliti brigu o drugima i obavljanje kućnih poslova sa ostalim članovima domaćinstva, pri čemu ispitanici navode nešto češće (77%) u odnosu na ispitanice (72,6%) da se slažu sa ovom izjavom. Ponovo je primjetno da su ispitanice značajno više vremena provele obavljajući kućne poslove (63,3%), u poređenju sa ispitanicima muškog spola (55,1%).

„Mislim da je ova kriza itekako više pogodila žene. Mislim da na žene je puno više pala briga o ukućanima, briga o djeci. Realnost je da u našem društvu žene preuzimaju brigu o djeci, brigu o kući itd. Vjerujem da se u pandemiji to samo još više pogoršalo, da su majke više radile sa djecom, da su majke imale više posla u kući, ako se neko razboli, one bile te koje su se brinule.“ - Žensko, grupa pripadnika LGBTI zajednice

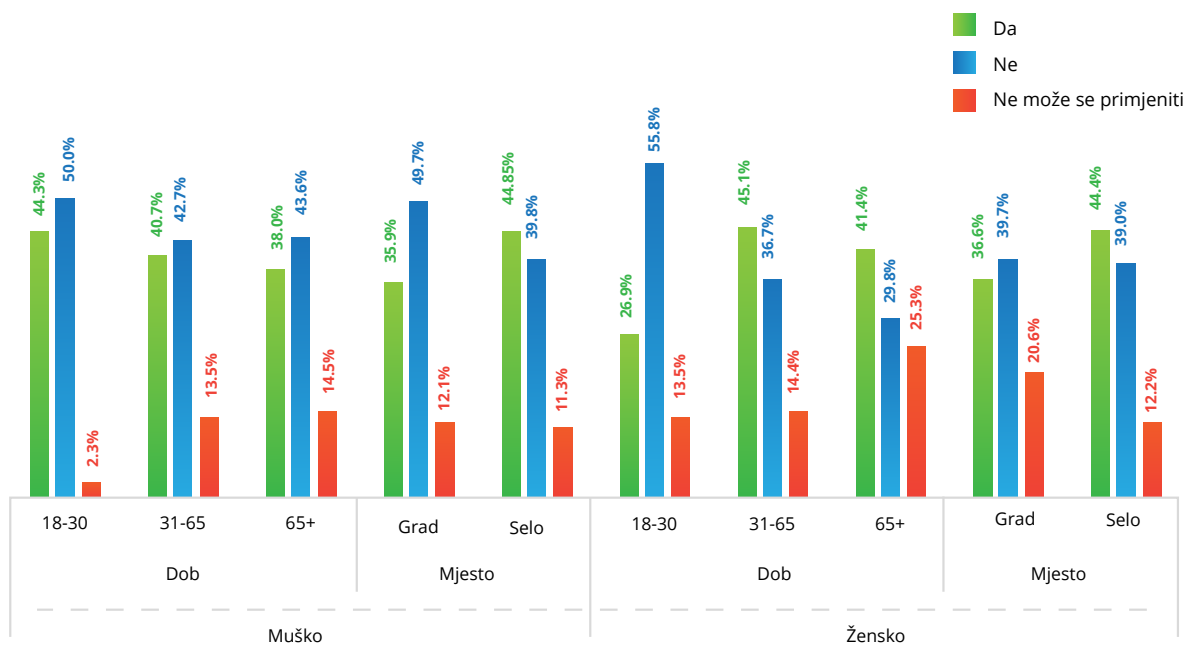
Povećano vrijeme utrošeno na kućne poslove

Kada je u pitanju osjećaj vrijednosti unutar domaćinstva, 40,8% ispitanika navodi da se osjećaju osnaženim u vrijeme pandemije bolesti COVID-19. Podjednak broj ispitanika (41,7%), i muškarci (40,9%) i žene (40,7%), navodi da se ne osjećaju osnaženim. Najveći postotak pozitivnih odgovora je zabilježen u grupi ispitanika u dobi od 51 do 65 godina (45,6%), dok su ispitanici iz najmlađe skupine (18-30 godina) tek u 34,9% slučajeva naveli da se osjećaju osnaženo, dok su preostali

(njih 53,1%) izabrali negativan odgovor. Primjetno je da je veći postotak ispitanika sa sela koji navode da su se u ovoj situaciji osjetili osnaženo i da je njihov glas u domaćinstvu snažniji (44,6%).

Osjećaj osnaženosti prema spolu

Po pitanju utjecaja situacije na odnos sa partnerom, ispitanici su iznijeli sličan stav: 30,7% ispitanih navodi da su se odnosi sa partnerom poboljšali, dok nešto veći postotak ispitanika (34,9%) navodi da nije došlo do poboljšanja. Ipak, primjetna je značajna razlika kada se na odgovore na ovo pitanje gleda iz rodne perspektive. Dok 35,3% ispitanika navodi da je došlo do poboljšanja odnosa sa partnerom, isto mišljenje dijeli svega 26,1% ispitanica.

Kada je u pitanju efekt pandemije na odnos sa djecom, značajno veći postotak ispitanih (40%) navodi da je došlo do poboljšanja u odnosu, dok 29% ispitanika navodi da nije došlo do poboljšanja. Nešto veći postotak muškaraca (42,1%), u odnosu na žene (38,6%), navodi da je došlo do poboljšanja odnosa sa djecom.

„Trudila sam da djeca ne primijete neke stvari koje donesem kući sa posla, da sve ostane na razumnom nivou i da prihvate kao trenutnu situaciju i da idemo dalje. Nije zgodno kada dođem s posla, ne sjednem cijelu noć, radno okruženje takvo da se nose zaštitna odijela, maska. Onda profesori počnu zvati. Troje djece online. Ko će odgovoriti na sve pozive i zahtjeve? To je baš neki težak period.“ - Žensko, grupa samohranih roditelja

Međutim, potrebno je navesti da 9,3% ispitanika navodi generalno pogoršanje odnosa u porodici. Do pogoršanja odnosa u porodici je u značajno većoj mjeri došlo među ispitanicima koji žive na selu (11,1%), u poređenju sa onima koji žive u gradu (7,1%). Također, pogoršanje češće navode ispitanici u dobi od 51 do 65 godina (11,5%), u poređenju sa ostalim dobnim skupinama, posebno sa skupinom od 31 do 50 godina, u kojoj je najmanji postotak ispitanika koji navode da je došlo do pogoršanja odnosa (7,1%). Nema razlike između muškaraca i žena u pogledu odgovora na ovo pitanje. Situacija je znatno lošija u porodicama sa nižim primanjima. U domaćinstvima u kojima primanja iznose do 500 KM, postotak ispitanika koji navode da je došlo do pogoršanja odnosa iznosi 19,3%, dok je u domaćinstvima sa višim primanjima, uključujući i već prvu narednu kategoriju (primanja 501-700 KM – 6,3%), taj postotak znatno niži i u prosjeku iznosi 6,5%.

„Mi smo puno radili i bili smo jedni drugih željni, da tako kažem, pa nam je prijalo i to vrijeme. Najteži dio vremena je bio kada je uveden policijski čas pa niste mogli izaći na ulicu da prošetate, ni da bicikl vozite. ... Nije nam teško palo što nema kafića ni diskoteka. Ali sloboda, sloboda nema cijenu.“ - Muško, grupa interno raseljenih osoba

Jedan od četiri ispitanika (23,5%) navodi da je teret kućnih poslova i općenito brige o domaćinstvu bio najvećim dijelom na njima. Kao i u odgovorima na druga pitanja, gdje se jasno vide rodne razlike, i u odgovorima na ovo pitanje znatno veći postotak ispitanica navodi da su na sebe preuzele kućne poslove (26,9%), u odnosu na ispitanike (20%).

U odgovoru na pitanje da li je i na koji način iskustvo tokom krize utjecalo na prijateljstva i društvene veze, ispitanici su izrazili različita mišljenja. Dok 41,9% ispitanika navodi da je došlo do pozitivne promjene, 49,8% navodi da nije bilo pozitivnog utjecaja.

„Svi porodični odnosi i veze su jako zahladnile. Niko nikome ne ide, svako se svakoga boji. Ako odem kod svojih, ja ću otići gore do kapije, ne smijem ući, dijete mi je nepokretno, bolesno, ima paralizu, epilepsiju. Ako odem kod sestre njezina kćerka radi u bolnici, nemoj tamo. Nigdje se ući ne smije, ja jedino uđem u kafanu i sjedim sama ako nema gužve i ako znam da tamo niko neće reći da ću ga zaraziti. Sjedim sama na svoj rizik.“ – Žensko, grupa osoba sa invaliditetom

Positivan trend je primjetan kada je u pitanju dobročinstvo ispitanika, pri čemu 56,9% ispitanika navodi da ih je cijela situacija sa koronavirusom navela na razmišljanje o volontiranju i sličnim aktivnostima usmjerenim na opću dobrobit društva i pružanje pomoći onima kojima je pomoć najpotrebnija.

Dok 42,3% ispitanika navodi da ih je iskustvo navelo da se fokusiraju na vlastito preživljavanje i, prije svega, na preživljavanje njihovih porodica, vrijedi napomenuti da su postoci znatno niži u poređenju sa brojem osoba koje su razmišljale o pomaganju drugima kojima je pomoć potrebna, izvan užeg kruga porodice.

„Ja sam veoma sretna što svjedočim da smo se vratili empatiji, tom posebnom osjećanju u porodici i među drugim ljudima. To je jako važno. Mi smo poznati po tome kao ljubazni, druželjubivi, hoćemo pomoći, ali vjerovatno nas je to raštrkavalo. Korona nas je sviju vratila u taj naš lični prostor.“ – Žensko, grupa starijih ispitanika

21,6% ispitanika navodi da je dodatni dio kućnih poslova ili brige koji su imali tokom pandemije uglavnom uzrokovan godinama starosti koje su primarni razlog veće brige i odgovornosti. Spol je prema mišljenju 13,3% ispitanika razlog za veći dio odgovornosti koji su morali preuzeti na sebe tokom pandemije, pri čemu je veći broj ispitanica (15,3%) koje smatraju da je uzrok veće odgovornosti spol, u odnosu na ispitanike (11,2%).

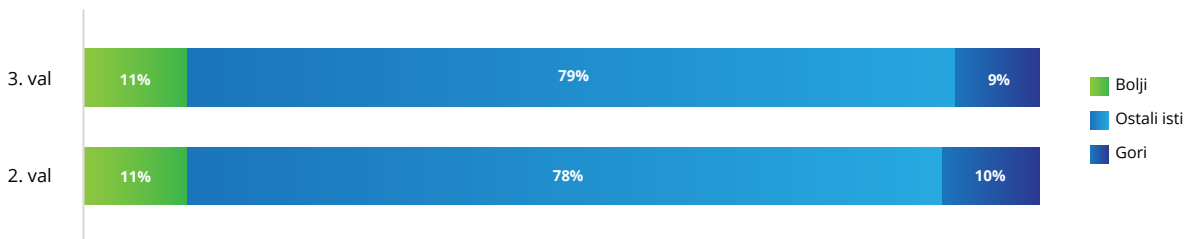
„Žena je istovremeno i majka koja je morala voditi računa i o kući i o djeci, o porodici, ishrani, o svemu tome dok muškarci su to malo drugačije shvatali, što sam ja mogla da primijetim u mom okruženju. Većina muškaraca se samo mogla predati poslu i truditi se da zarade novac dok žene to već i nisu mogle.“ – Žensko, grupa samohranih roditelja

Kada je u pitanju generalna dinamika odnosa unutar porodice, najveći broj ispitanih (78,4%) smatra da nije došlo do značajnijih promjena u porodičnim ulogama i 11,2% ispitanih navodi da je došlo do promjena koje su rezultirale poboljšanjem njihove pozicije unutar porodice. Sa druge strane, 8,9% ispitanika navodi da je došlo do promjena na gore. Pritom je primjetno da je kod mladih ispitanika (18-30 godina) najveći postotak onih koji izjavljuju da je došlo do poboljšanja dinamike odnosa (15,1%). Ovaj postotak se s godinama smanjuje, a najniži je u skupini ispitanika u dobi od 65 i više godina i iznosi svega 4,8%. Očekivano, obrnuti trend je primjetan kada je u pitanju odgovor da se situacija promijenila na gore. Situacija je češće promijenjena na bolje u domaćinstvima sa

primanjima iznad 1.500 KM (18,6%), u poređenju sa domaćinstvima sa nižim primanjima (8,1%). Posebno je primjetno da skoro četvrtina ispitanika (24%) iz grupe sa primanjima ispod 200 KM navode da je došlo do pogoršanja. Sa druge strane, 25,6% ispitanika iz grupe sa primanjima preko 3.500 KM navode da je došlo do poboljšanja. Nešto veći postotak ispitanika koji navode poboljšanje odnosa je primjetan među ispitanicima u urbanim sredinama (13,2%), u odnosu na ispitanike u ruralnim sredinama (9,2%).

„Ja mislim da je lakše bilo muškarcima. Mislim evo konkretno kod mene, recimo, ja i suprug smo болоvali u isto vrijeme koronu. Znači on je ležao što je normalno, liječio se. Ja pored toga što sam se liječila, morala sam i da skuham, i da operem, i da priprelim, i da postavim ručak. Normalno sve ono što svaka domaćica u svom domaćinstvu radi.“ – Žensko, grupa interno raseljenih osoba

Dinamika odnosa u domaćinstvu

Najveći strahovi i zabrinutost ispitanika u vezi sa krizom izazvanom bolešću COVID-19

11,7% ispitanika navodi da nisu imali pristup lijekovima. Čak je 43,4% ispitanika bilo zabrinuto oko moguće nestašice hrane i čak veći postotak ispitanika (49,5%) navodi da su se brinuli da neće biti u mogućnosti dobiti medicinsku pomoć ukoliko bi im ista bila potrebne. Značajno veći udio (41,9%) žena navodi poremećaj sna, strah i anksioznost, u odnosu na ispitanike muškog spola (29,1%). Također, ispitanice (44,1%) navode znatno češće od ispitanika (36,5%) da im je cijela situacija s pandemijom vratila osjećaj ratnih dešavanja iz 1990-tih.

„Žene su čak više opterećene, normalno jer su stubovi kuće, dok muškarci to na drugačiji način prerađuju. Muški su gledali egzistenciju da riješe. Mnogi su ostali bez posla, isto kao i mi žene. Sve je to jedna borba na različite načine.“ – Žensko, grupa samohranih roditelja

Oko trećine ispitanih je također imalo strah da će oni sami ili njihovi članovi porodice, biti „obilježeni“ u društvu ukoliko bi bili zaraženi koronavirusom. Ovo je posebno izraženo u ruralnim područjima (40,7%).

Kriza nije utjecala samo na osobe kao pojedince, već je imala utjecaj i na njihovo kompletno domaćinstvo. 43,4% ispitanika se slaže da su krizu doživjeli kao „napad“ na svoje domaćinstvo i svaki treći ispitanik (33,2%) smatra da će ova kriza imati dugoročne posljedice na njihova domaćinstva. U skladu s tim, 38,3% ispitanika smatra da će kriza uzrokovana koronavirusom značajno promijeniti životne prioritete članova njihovog domaćinstva. Mediji su u velikoj mjeri doprinijeli općoj nervozu u populaciji, s obzirom na to da 53,4% ispitanika navodi da je medijsko izvještavanje o virusu pojačalo njihov strah. Ispitanice (57,4%) su u većem postotku od muškaraca (49,3%) izjavile da je medijsko izvještavanje pojačalo njihov već prisutan strah.

„Prvo što sam uradila jeste da sam isključila TV mada se ne može od informacija pobjeći niti treba bježati, ali treba uzeti sve sa dozom to. Bojala se jesam, baš sam se bojala prvi mjesec i sam taj kontakt s ljudima bio je čudan.“ – Žensko, grupa osoba sa invaliditetom

„Slabo, slabo ovi stručnjaci naši. Ja baš pitam sve, jedni ovako, jedni onako. Sad čovjek vrlo pametna treba biti šta treba da radi.“ – Muško, grupa siromašnih stanovnika ruralnih područja

9,1% ispitanika navodi da su imali strah da će izgubiti posao tokom rada od kuće. Uzevši u obzir činjenicu da je relativno mali postotak ispitanika radio od kuće, moguće je zaključiti da su skoro svi ispitanici imali strah od gubitka posla tokom rada od kuće. Moguće je da se, sa jedne strane, radi o novoj situaciji u kojoj nikad prije nisu bili te, stoga, nisu imali predstavu o takvom načinu rada, što je bio razlog njihovog straha od budućnosti.

„Pa dobro, muž je radio u brznoj pošti, on je radio cijelo vrijeme za vrijeme Covida. Oni su baš radili, EuroExpress je radio bez prestanka.“ – Žensko, grupa siromašnih stanovnika ruralnih područja

Manji broj ispitanika (3,2%) je također trebao pomoć u hrani i lijekovima za osobe u dobi od 65 ili više godina, a podjednako nizak postotak ispitanika je imao potrebu za drugim vrstama pomoći, kao što je pomoć u čišćenju kuće (3,5%) ili u uslugama kućne njege i pomoći za starije osobe ili hronične bolesnike.

„Meni je to baš teško palo. Ne znam zašto je bilo tako strogo. Ja nisam mogla da izađem do kontejnera da izbacim svoju kesu sa smećem, nego je to radila jedna moja mlada komšinica i hvala joj što se mladost angažovala oko nas. Tako sam se nešto tužno osjećala. Nije radio ni naš Centar za zdravo starenje i nisam imala bliski odnos sa svojim prijateljima, sa svojom djecom, sa svojom unukom. To mi je najteže palo pravo da vam kažem.“ – Žensko, grupa starijih ispitanika

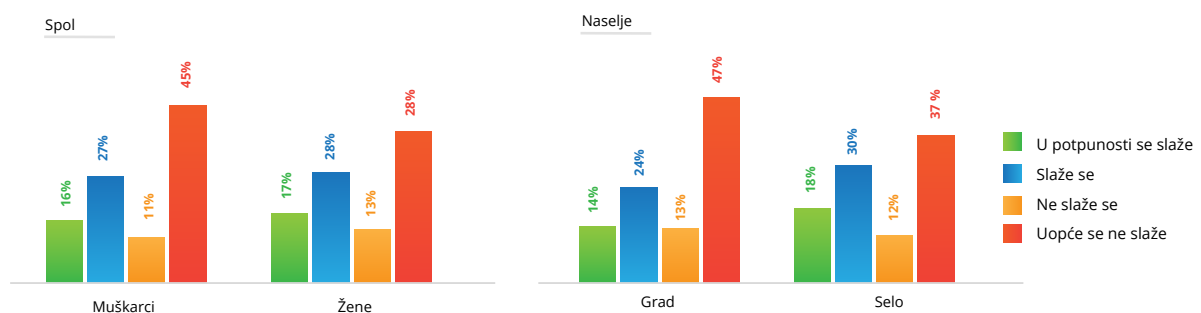
6. Javne percepcije o odgovoru na krizu

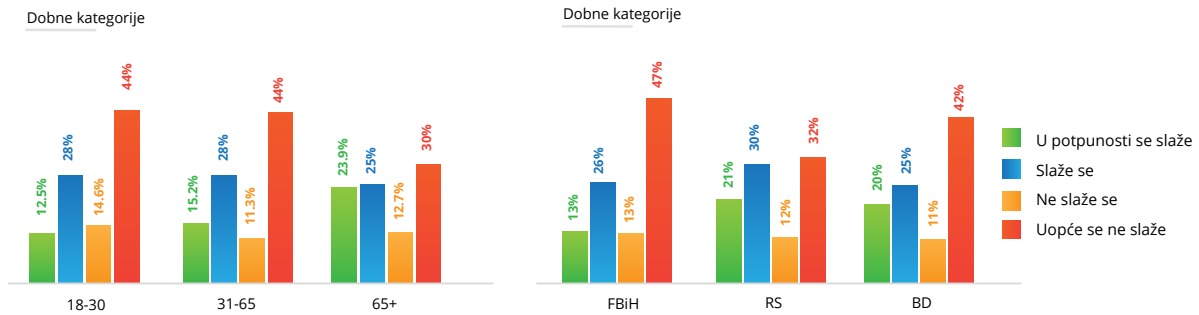
Svega 16,3% ispitanika se u potpunosti slaže da su vlasti sposobne da se na adekvatan način iznesu sa krizom, a dodatnih 26,9% se donekle slaže. Ipak, većina ispitanika (53,6%) pokazuje nepovjerenje u sposobnost vlasti da se iznesu sa trenutnom krizom. Gotovo polovina ispitanika (48,9%) se, međutim, slaže da su se vlasti do sada nosile sa pandemijom na zadovoljavajući način. Primjetno je da je nešto veći postotak povjerenja u rad vlasti među stanovnicima sela u odnosu na stanovnike gradova.

„Lično mislim da su kasnili i da se nisu na pravi način snažili u ovom problemu. S druge strane možda je to donekle i razumljivo. Pošto je pandemija iznenadila čitav svijet. Mislim da mnogo jače i sposobnije države nisu odmah našle odgovarajući način kako s tim da se nose. Uglavnom kada je to počelo da se organizuje u Bijeljini, službe koje su vodile vakcinaciju, su me telefonom zvali kada sam se prijavio. Rekli su možete doći taj dan da se vakcinišete i da mogu da odaberem vakcinu. Što se tiče toga ja sam jako zadovoljan kako je to uspjelo da se organizuje.“ – Muško, grupa starijih ispitanika

„Nisam imala povjerenja u vlasti i medije. I mislim da su brojevi zaraženih bili nerealni. Ne znam baš. Vlasti nisu pomogle narodu u kupovini lijekova za neke socijalne slučajeve. Bilo je ljudi koji su mogli kupiti lijekove i oni su i ozdravili, oni koji nisu, oni su i umrli od korone. Tu su trebale i državne institucije pomoći. Da je država pomogla manje bi bilo umrlih.“ – Žensko, grupa interno raseljenih osoba

Percepcija sposobnosti vlasti da se nosi sa krizom

Također, nešto više od polovine ispitanika (54,9%) navodi da su razne mjere koje su vlasti uvodile tokom pandemije imale utjecaj na funkcioniranje porodice i opću sposobnost domaćinstva da se nose sa osnovnim funkcijama. Također je podjednak postotak ispitanika koji smatraju da su mjere koje su vlasti uvodile negativno utjecale na njihove slobode koje normalno uživaju kao građani.

„Kod nas nema puno naroda u selu, ima tu Mjesna zajednica pa se tu nas okupi četvorica, petorica već peti i šesti, eto ti policije. Nema više okupljanja, do 9,10 sati razlaz. Sjediš kod kuće kao da si izolovan, da se tako izrazim. Na selu je drugačije, bilo je gore u gradovima, kada te izoluje nemaš gdje. Na selu opet možeš prošetati. Psihički se osjetilo, nisi stabilan kao što si bio.“ – Muško, grupa osoba sa invaliditetom

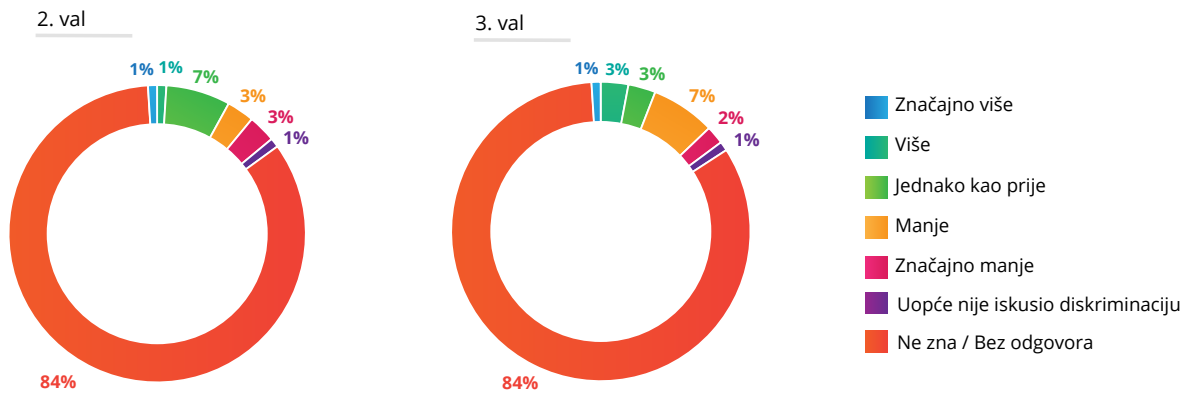
Diskriminacija

Na pitanje o diskriminaciji, 6,2% ispitanika navodi da su tokom pandemije osjetili veću ili znatno veću diskriminaciju nego ranije, dok sa druge strane, 2,9% navodi manju ili znatno manju diskriminaciju nego ranije. 83,1% ispitanika nikada nisu doživjeli diskriminaciju. U poređenju sa nalazima prethodnog vala istraživanja (1,1%), broj ispitanika koji navode da su doživjeli veću diskriminaciju je značajno veći u trenutnom istraživanju. Stoga je posebno bitno analizirati oblike diskriminacije koje ispitanici navode.

Kada su u pitanju ispitanici koji su osjetili određenu vrstu diskriminacije, oko trećine njih navodi da se radilo o nekom obliku diskriminacije koji nije među ponuđenim odgovorima te zatim navode da se radilo o diskriminaciji zbog nametnutih mjera, kao što je obaveza nošenja zaštitne maske ili nemogućnost pristupa određenim događajima zbog ograničenog broja osoba na samom događaju. Manji broj ispitanika navodi da su bili diskriminirani zbog činjenice da su zaraženi ili čak vakcinisani. Među ponuđenim odgovorima, najveći postotak ispitanika navodi boravak u samoizolaciji ili karantinu kao razlog za diskriminaciju.

„Jednostavno rečeno, često me pitaju i ja uvijek kažem, ljudi budite jednostavni, budite ono svoje najbolje izdanje. Svoju svakodnevnicu uredite onako kako vama odgovara, da li je to nekome muzika, mene muzika spašava, da li je to zagrljaj, taj fizički dodir nekog bliskog, čak ne morate ni da pričate. To svoje blisko okruženje strukturirajte, osvježite, uredite, posvetite se onome što niste nikada radili, a dio je vaše ličnosti i onda će vam biti i neka je čaša uvijek na pola puna, a onda ćemo aktivizmom, a vidim da su ovdje svi aktivni, što mi je jako drago. Budite ljudi i budite dobri ljudi u svakom smislu. Uredite svoju okolinu a onda i komunikaciju sa svojim drugovima, sa svojim radnim kolegama, dajte uputite te neke pozitivne poruke i tu empatiju pružite do beskraja.“ – Žensko, grupa starijih ispitanika

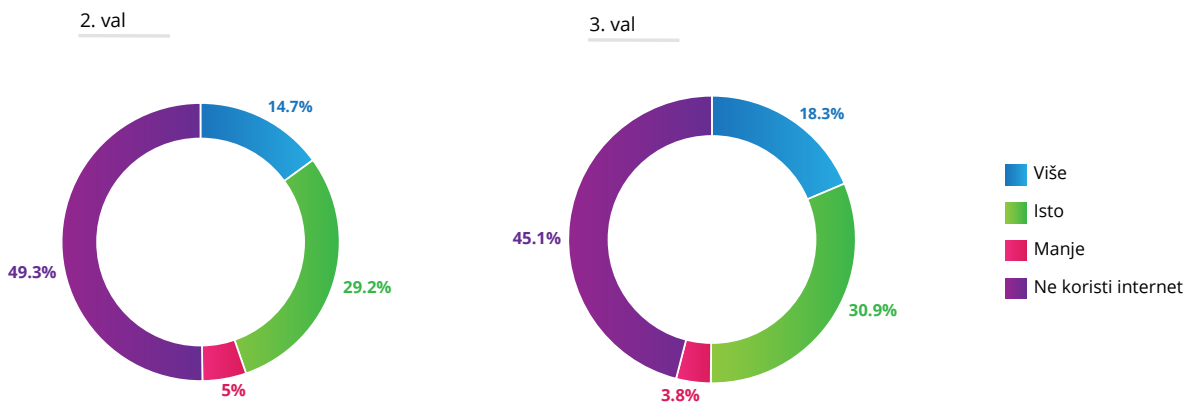
Diskriminacija

7. Korištenje interneta, elektronska trgovina i digitalne usluge

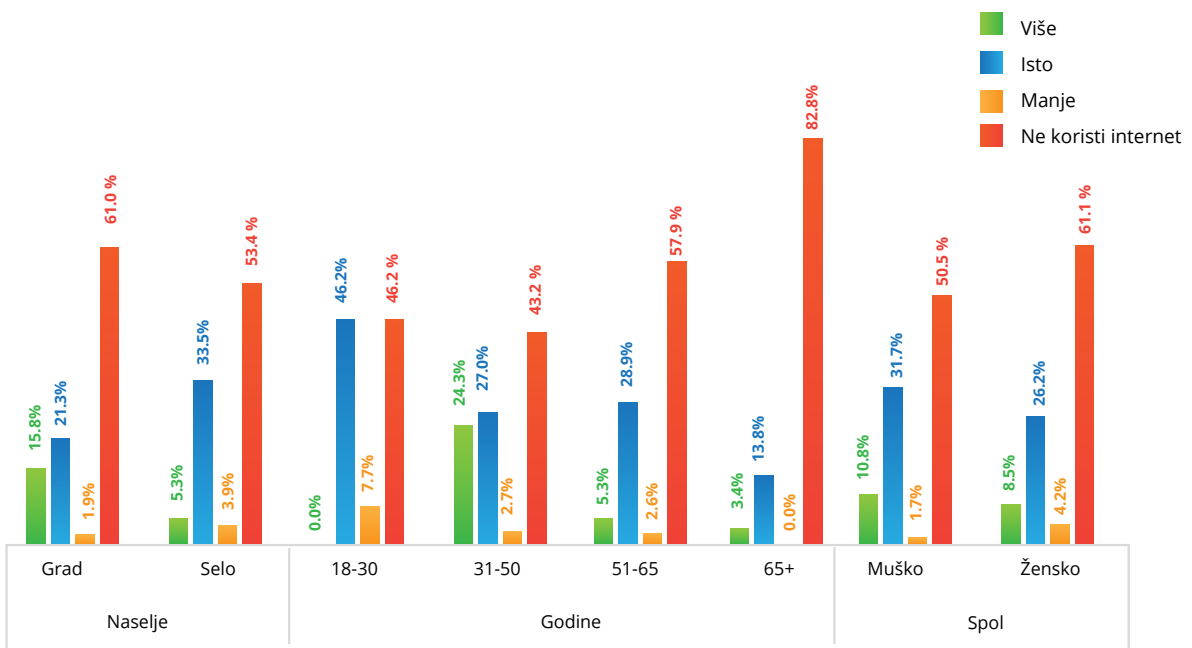
Kada je u pitanju olakšavanje nekih svakodnevni aktivnosti, poput apliciranja ili plaćanja računa putem interneta, skoro polovina ispitanika navodi da uopće ne koriste internet u ove svrhe. Svega 18,4% navodi da su zbog utjecaja pandemije počeli koristiti ovu opciju više nego ranije, što ukazuje na značajnu, ali ne i radikalnu promjenu ponašanja.

Korištenje interneta u svakodnevnim aktivnostima, poput plaćanja računa

Primjetno je da je porast upotrebe interneta za ove potrebe veći među ispitanicima iz urbanih sredina (15,8% naspram 5,3% na selu) te među ispitanicima u dobi od 31 do 50 godina (24,3%).

Korištenje interneta u svakodnevnim aktivnostima, poput plaćanja računa - prema kategorijama

Najkorisnije digitalne usluge

Kada su zamoljeni da odaberu tri najkorisnije usluge za koje smatraju da bi ih trebalo uvesti elektronski, 68,3% ispitanika na prvo mjesto stavljaju mogućnost da putem interneta izvade rodni list, vjenčani list ili druga uvjerenja i dozvole za koje je inače potrebno otići u općinu.

Opcija sa najviše procentualnih odgovora kao druga najvažnija jest mogućnost glasanja putem interneta, pri čemu 34,5% ispitanika smatra da je ova opcija jako važna, dok je treća najvažnija opcija za 42,1% ispitanih dobivanje usluga savjetovanja sa ljekarom putem interneta.

„Pa ja isto koristim internet aktivno znači i nekada sam koristio i za učenje i za neku edukaciju, za plaćanje računa i naravno da sam na to prešao davno još prije korone. A koristim i za ovako što čovjek pročita i mimo ovog što se plasira u medijima, znači što se pune glave ljudima u pola osam u dnevniku i u osam sati. Na internetu se može naći neka sredina i neka druga strana istine i medalje. Tako da, znači nije baš sve što se pusti u dnevniku, da je to baš prava istina. Svakako treba da narod malo otvori oči i sa druge strane, ne samo da gleda slijepo dnevnik i da kaže „e to je to, to je tako, to je amin“. E pa nije amin, ima i druga strana medalje i drugi glas treba da se čuje. Znači da vidite malo neku sredinu i da je čovjek nađe u životu.“ – Muško, grupa interno raseljenih osoba

Dodatak: Metodologija

Osnovne informacije

Treći val istraživanja domaćinstava je realiziran u periodu februar-mart 2022. godine korištenjem dvije metode prikupljanja podataka:

1. Kvantitativno prikupljanje podataka putem kompjuterski potpomognutog telefonskog anketiranja (CATI metoda);
2. Kvalitativno prikupljanje podataka kroz diskusije u fokus grupama.

Period provedbe istraživanja CATI metodom

Trening anketara	12-13. februar 2022.
Trajanje terena - telefonska anketa	14. februar – 13. mart 2022.
Ispitanici	Osobe starije od 18 godina
Planirani uzorak	N=1.800 (min)
Metoda prikupljanja podataka	<ol style="list-style-type: none">1. CATI³ (telefonsko anketiranje građana u 6 općina u BiH)2. Diskusija u fokus grupama – 8 fokus grupa za 8 različitih ranjivih kategorija:<ol style="list-style-type: none">I. Samohrani roditeljII. Osobe sa invaliditetom ili hroničnim oboljenjemIII. Relativno siromašna domaćinstvaIV. Pripadnici romske zajedniceV. Pripadnici LGBTI zajedniceVI. Osobe u kolektivnom smještajuVII. Interno raseljene osobeVIII. Pripadnici/povratnici nacionalne manjine u mjesto stanovanja nakon rata

3 CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing (kompjuterski potpomognuto telefonsko anketiranje)

Opis procesa prikupljanja kvantitativnih podataka

Za prikupljanje i evidentiranje podataka za istraživanje u domaćinstvima je korištena CATI metoda.

U prvom valu istraživanja anketirana su 2.182 ispitanika u periodu od 9. do 27. jula 2020. godine. Od tog broja, njih 1.840 (84,3%) je pristalo sudjelovati u narednom valu istraživanja.

U toku drugog istraživanja, koje je provedeno od 18. novembra do 11. decembra 2020. godine, obavljena su 1.802 intervjua CATI metodom. U drugom valu istraživanja obavljeno je ukupno 1.127 intervjua sa ispitanicima koji su pristali sudjelovati u istraživanju (63%) te 674 intervjua sa novim ispitanicima koji su nasumično odabrani iz okvira uzorka. Istraživanje su provela 23 anketara specijalizirana za anketiranje CATI metodom, koja imaju više od godinu dana iskustva u društvenom istraživanju i na sličnim projektima. Prije glavne studije provedena je ogledna anketa u 83 nasumično odabrana domaćinstva. Nakon toga je uslijedilo manje prilagođavanje osnovnog instrumenta istraživanja, prema dogovoru predstavnika Ujedinjenih nacija i tima agencije Prism Research & Consulting.

Anketari su radili na profesionalnom CATI sistemu (mrežni CATI centar), koji je pružao kontinuirani nadzor nad njihovim radom uživo.

S obzirom da je ovo treći val istraživanja, a uzorak je longitudinalni, od ukupno 1.802 ispitanika koji su učestvovali u prethodnom valu, uspješno je ostvaren kontakt i provedena anketa među ukupno 750 ispitanika (41,6%), dok je 1.056 ispitanika ispitano nasumično, koristeći RDD metodu (engl. Random Digit Dialing-nasumično birani brojevi), što je ukupno 1.806 ispitanika.

Odabir telefonskih brojeva vrši se RDD metodom u kojoj sistem nasumično bira telefonske brojeve iz baze koju čini 70% mobilnih i 30% fiksnih brojeva telefona.

Svaki broj se poziva od 1 do 5 puta do konačnog ishoda kontakta (kompletirana anketa, odbijeno učešće, nepostojeći broj telefona itd.), dok se svi kontakti za koje nije dobiven konačni ishod pozivaju kroz sistem 5 puta (ishodi kao što su: bez odgovora, zakazan intervju itd.).

Za prikupljanje podataka CATI metodom angažirano je 28 telefonskih anketara i 3 supervizora. Prije angažmana anketara održana je obavezna obuka za sve uključene saradnike na ovom projektu. Svaki anketar je bio obavezan uraditi minimalno jednu probnu anketu kako bi se evaluiralo usvojeno znanje anketara i potvrdilo da je anketar spreman za rad na projektu.

Instrument istraživanja je programiran u profesionalnom programu za ispitivanje javnog mnijenja "Survey System", čija je upotreba posebno prilagođena istraživanjima koja se obavljaju telefonskim putem.

Opis procesa prikupljanja kvalitativnih podataka

Za regrutaciju učesnika u diskusijama u fokus grupama korištena je metoda „snježne grude“. Po unaprijed postavljenim kriterijima (kvotama), svaki anketar regrutira i prijavljuje ispitanike koji se uklapaju u kvote, sa njima popunjava regrutacijski upitnik u kojem se samostalno izjašnjavaju kojim od navedenih ranjivih kategorija pripadaju. Anketar, nakon provjere prikupljenih podataka za svakog učesnika, određuje koji će učesnici učestvovati u fokus grupama, vodeći računa da struktura učesnika za svaku pojedinačnu grupu zadovoljava kvote.

S obzirom na specifičnost projekta te osam (8) ranjivih kategorija, prilikom regrutacije smo kontaktirali i pojedina udruženja koja rade sa osjetljivim kategorijama stanovništva kako bi nam pomogla u regrutaciji i pronalaženju učesnika.

U svakoj fokus grupi učestvovalo je šest (6) do osam (8) učesnika.

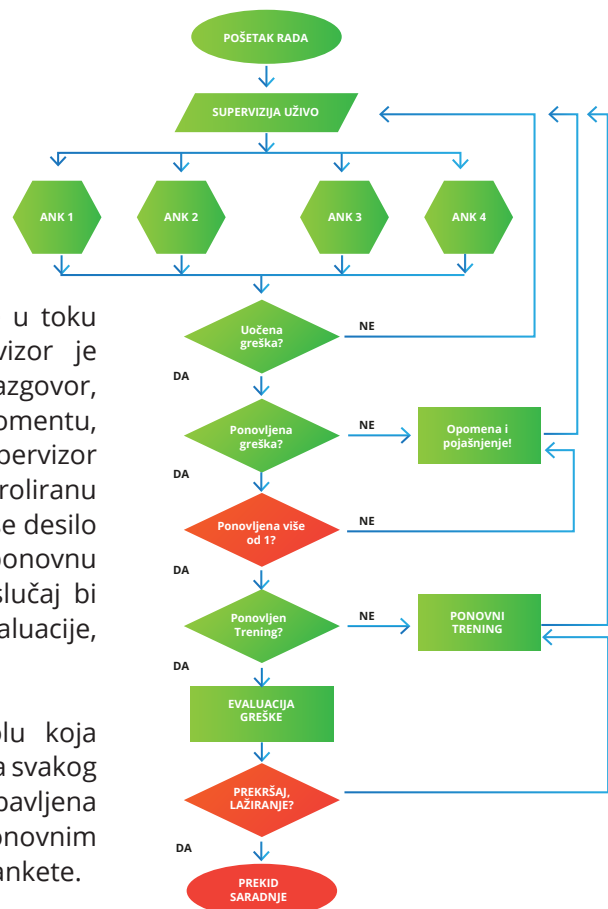
Ukupno je održano osam (8) fokus grupa i to:

1. Samohrani roditelj
2. Osobe sa invaliditetom ili hroničnim oboljenjem
3. Relativno siromašna domaćinstva
4. Pripadnici romske zajednice
5. Pripadnici LGBTI zajednice
6. Osobe u kolektivnom smještaju
7. Interno raseljene osobe
8. Pripadnici/povratnici nacionalne manjine u mjesto stanovanja nakon rata

Opis kontrole kvalitete i nadzora nad prikupljanjem podataka

Kontrola kvalitete se provodila putem supervizije u toku samog poziva/razgovora s ispitanikom. Supervizor je imao mogućnost slušati razgovor, uključiti se u razgovor, odnosno „šapnuti“ anketaru u određenom momentu, ukoliko uoči grešku koju je anketar napravio. Supervizor je evidentirao tok i ishode kontrole za svaku kontroliranu anketu i svakog kontroliranog anketara, a ukoliko se desilo ponavljanje neke greške, anketara bi uputio na ponovnu obuku ili u slučaju prekršaja (lažiranja ankete), slučaj bi prijavio voditelju terenskog odjela koji, nakon evaluacije, udaljava anketara s projekta i iz mreže saradnika.

Agencija koristi ESOMAR⁴ standarde za kontrolu koja podrazumijeva minimalno 15% kontroliranih anketa svakog anketara. U slučaju da za jednog anketara nije obavljena dovoljna supervizija „uživo“, supervizor će ponovnim pozivanjem ispitanika provjeriti kvalitetu urađene ankete.

4 Puni set istraživačkih standarda na koji se obavezuju članice je dostupan na: <https://esomar.org/uploads/attachments/ckqtawvjq00uukdtrhst5sk9u-iccesomar-international-code-english.pdf>

Također, ukoliko se prilikom kontrole utvrdi da je anketar napravio prekršaj, da nije ispoštovao metodološka pravila ili da je više puta ponovio grešku na više od 15% provedenih anketa, anketar se udaljava sa projekta, a sve provedene ankete navedenog anketara se smatraju nevažećim te ih ponovo provode, sa novim nasumično odabranim ispitanicima, drugi anketari.

Moramo naglasiti da su sve takve vrste grešaka ili prekršaja otkrivene na samom početku rada na projektu, jer kontinuirana supervizija „uživo“ upravo to omogućava.

U slučaju nekih manjih grešaka, anketar se šalje na ponovni trening, ponavlja probne ankete i ukoliko nakon testiranja zadovolji kriterije za rad na projektu, može biti vraćen u smjenu.

Odabir ispitanika

Ispitanici koji su učestvovali u prethodnim valovima istraživanja su birani ciljano.

Ispitanik unutar domaćinstva koje nije učestvovalo u prethodnom valu istraživanja biran je metodom „posljednjeg rođendana“ među članovima domaćinstva starijim od 18 godina. Nakon što anketar zabilježi datume rođenja svih članova domaćinstva, unatrag od datuma anketiranja, osoba čiji je rođendan bio posljednji (a pripada dobnoj skupini 18+) je odabrani ispitanik. U slučaju da odabrani ispitanik odbije učešće u istraživanju, anketar bira novo domaćinstvo i novog ispitanika. Nije dozvoljeno provesti više od jedne ankete u jednom domaćinstvu.

Obuka anketara

Prije pokretanja bilo kojeg istraživanja, Agencija organizira obuku anketara i supervizora projekta. Obuka se obavlja putem online platforme (3CX) preko koje svaki anketar ima audio i video prikaz obuke te aktivno učestvuje u obuci i ima mogućnost postavljati pitanja i davati odgovore na pitanja voditelja istraživanja.

Sadržaj obuke:

1. Uvod i opće informacije o projektu
2. Metodologija rada na telefonskim (CATI) istraživanjima
3. Tehnička uputstva za korištenje aplikacije Survey System
4. Ispravan odabir ispitanika
5. Obuka za instrument istraživanja, „Q po Q“ (pitanje po pitanje)
6. Vježba (testiranje upitnika)
7. Provjera usvojenog znanja
8. Opća pravila anketiranja građana

Obuka je trajala 2 sata, a prisustvovalo je 30 anketara sa iskustvom od više od godinu dana u radu na sličnim projektima, kao i 3 supervizora koji su zaduženi za kontrolu kvalitete prikupljenih podataka, odnosno za kontrolu rada anketara.

Ostvareni uzorak po odabiru ispitanika, entitetu, regiji, tipu naselja, spolu i dobi

Populacija Bosne i Hercegovina, stariji od 18 godina			Planiran uzorak	Ukupno urađeno	
Po regionu, tipu naselja, spolu i dobi				Omjer ostvarenog uzorka po tipu ispitanika	
Ukupna populacija	Broj stanovnika	%	1800	41,5%	58,5%
Total	2.838.458	100.00%		Ostvaren uzorak po entitetima i DBC	
Entitet				Ispitanici koji su uzeli učešća u prethodnom valu	Ispitanici koji su odabrani RDD metodom
Federacija BiH	1.762.918	62,11%	1.118	44,4%	55,6%
Republika Srpska	1.008.372	35,53%	639	37,0%	63,0%
Brčko District	67.168	2,37	43	33,3%	66,7%
Kanton/regija					
Unsko-sanski	212.139	7,47%	135	37,6%	62,4%
Tuzlanski	355.423	12,52%	225	45,3%	54,7%
Zeničko-dobojski	287.005	10,11%	182	61,8%	38,2%
Bosansko-podrinjski (Goražde)	19.381	0,68%	12	72,7%	27,3%
Srednjbosanski	199.322	7,02%	126	43,9%	56,1%
Hercegovačko-neretvanski	177.723	6,26%	113	40,7%	59,3%
Sarajevski	334.137	11,77%	212	38,6%	61,4%
Posavski	35.567	1,25%	23	75,0%	25,0%
Zapadno-hercegovački	73.517	2,59%	47	24,1%	75,9%
Kanton 10 (Livno)	68.703	2,42%	44	39,3%	60,7%
Banja lučka	455.102	16,03%	289	40,4%	59,6%
Dobojsko-bijeljinska	395.849	13,95%	251	25,6%	74,4%
Sarajevsko-zvornička	76.754	2,70%	49	46,6%	53,4%
Fočansko-trebinjska	80.667	2,84%	51	50,0%	50,0%
Brčko District	67.168	2,37%	43	33,3%	66,7%
Tip naselja					
Grad	1.232.532	43,42%	782	47,6%	52,4%
Selo	1.605.926	56,58%	1.018	36,2%	63,8%
Spol					
Muško	1.376.637	48,50%	873	42,4%	57,6%
Žensko	1.461.821	51,50%	927	40,7%	59,3%
Dob					
18-30	547.134	20,23%	364	22,6%	77,4%
31-50	1.003.965	35,37%	637	39,9%	60,1%
51-60	758.363	26,72%	481	48,3%	51,7%
65+	501.996	17,69%	318	44,7%	55,3%

Stopa odgovora

Očekivana stopa odgovora u CATI (telefonskim) anketama varira između 8% i 15%, ovisno o općini i tipu područja (veća stopa odgovora u ruralnim ili prigradskim područjima, u poređenju s urbanim područjima).

Stopa odgovora za kvantitativni dio istraživanja je u okviru očekivanih granica i prikazana je u tabelama niže (tabela E i F).

Stopa odgovora kod ispitanika koji su učestvovali u prethodnom valu istraživanja iznosi 62,14%, dok je kod ispitanika koji su nasumično birani stopa odgovora niža (10,29%), ali i dalje u okvirima očekivane stope.

Stopa odgovora za uzorak nasumično odabranih ispitanika

Stopa odgovora (RDD uzorak)	Ukupno	%	1. pokušaj	%	2. pokušaj	%	3. pokušaj	%	4. pokušaj	%	5. pokušaj	%
Kompletirano	1.056	10,29%	615	10,83%	238	10,13%	110	9,40%	66	9,19%	27	7,89%
Odbijeno	5.089	49,60%	3.004	52,88%	1.101	46,85%	527	45,04%	291	40,53%	166	48,54%
Prekinuta anketa	72	0,70%	31	0,55%	21	0,89%	8	0,68%	8	1,11%	4	1,17%
Nije stan/ domaćinstvo	67	0,65%	42	0,74%	16	0,68%	6	0,51%	2	0,28%	1	0,29%
Telefonska sekretarica	191	1,86%	132	2,32%	38	1,62%	13	1,11%	5	0,70%	3	0,88%
Bolest/problem jezika	75	0,73%	46	0,81%	16	0,68%	7	0,60%	6	0,84%	0	0,00%
Ne odgovara kvotama	100	0,97%	58	1,02%	26	1,11%	6	0,51%	8	1,11%	2	0,58%
Zatvorena kvota	1.996	19,45%	945	16,63%	553	23,53%	282	24,10%	152	21,17%	64	18,71%
Neispravan kontakt	1.615	15,74%	808	14,22%	341	14,51%	211	18,03%	180	25,07%	75	21,93%
Ukupno	10.261	100,00%	5.681	100,00%	2.350	100,00%	1.170	100,00%	718	100,00%	342	100,00%

Stopa odgovora za uzorak ispitanika koji su učestvovali u prethodnom valu istraživanja

Stopa odgovora (već učestvovali)	Ukupno	%	1. pokušaj	%	2. pokušaj	%	3. pokušaj	%	4. pokušaj	%	5. pokušaj	%
Kompletirano	750	61,14%	350	69,17%	202	64,74%	92	58,97%	63	53,39%	43	37,39%
Odbijeno	300	24,86%	114	22,53%	69	22,12%	37	23,72%	41	34,75%	39	33,91%
Prekinuta anketa	14	1,16%	7	1,38%	4	1,28%	1	0,64%	0	0,00%	2	1,74%
Nije stan/ domaćinstvo	5	0,41%	2	0,40%	0	0,00%	1	0,64%	1	0,85%	1	0,87%
Telefonska sekretarica	15	1,24%	3	0,59%	7	2,24%	2	1,28%	1	0,85%	2	1,74%
Bolest/problem jezika	5	0,41%	2	0,40%	0	0,00%	1	0,64%	0	0,00%	2	1,74%
Ne odgovara kvotama	13	1,08%	5	0,99%	2	0,64%	2	1,28%	1	0,85%	3	2,61%
Zatvorena kvota	26	2,15%	9	1,79%	8	2,56%	3	1,92%	2	1,69%	4	3,48%
Neispravan kontakt	79	6,55%	14	2,77%	20	6,41%	17	10,90%	9	7,63%	19	16,52%
Ukupno	1207	100,00%	506	100,00%	312	100,00%	156	100,00%	118	100,00%	115	100,00%

Promatrana na ukupnom uzorku od 1.806 ispitanika, stopa odgovora je i dalje u okviru očekivanog (15,7%), kako je na grafiku niže prikazano.

Stopa odgovora (ukupno)

